Євген ВЕЛТИСТОВ

МІЛЬЙОН І ОДИН ДЕНЬ КАНІКУЛ

У наші дні, коли космос заселений людьми і Землю, мов блакитне макове зернятко, виразно видно з далеких планет, коли щодня зграї ракет відлітають із Землі в океан порожнечі й повертаються назад, важко уявити собі зникнення космічного корабля. Та ще й такого корабля, як "Вікторія"!.. "Вікторія", окраса зоряного флоту, фантастичний птах з гордо піднесеним вперед дзьобом, здійснювала стрибки в Ближній, Далекий і Кінцевий космос, її сіро-сталеві боки й крила відполірував вітер різноколірних зірок; її гострий шпиль пронизував порожнечу з безтурботною легкістю голки, що прослизає крізь клапоть тканини. Двигуни точно виводять "Вікторію" до найвіддаленішої цілі, і гігантський лайнер причалює з обережністю шлюпки в порту незнайомої планети, біля космічної станції чи біля порога одномісного корабля астронавта, загубленого серед зірок.

Сотні історій в судновому журналі про близькі й далекі рейси "Вікторії".

Та ця розповідь — про останню подорож, коли корабель, потрапивши в біду, виявився гідним свого славетного імені-девізу: "Перемога"! У космосі все перед очима, ніби в акваріумі. Телескопи, станції, супутники, кораблі вивчили зоряний світ аж до найдрібнішого "гвинтика". І жоден майстер небесної механіки не міг, ясна річ, передбачити, що першокласний пасажирський лайнер зникне колись у безконечності через таємного мешканця трюмів, точніше — через звичайного гризуна. Проте в цій історії чимало дивовижного. І що ще важливо: "Вікторія" уточнила рух Стріли часу: люди гостріше відчули, куди націлений наконечник цієї Стріли, побачили різницю між минулим і майбутнім Землі.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ,

в якому починається Батьківський День

"Вікторія", злетівши, набирала швидкість. Перед стрибком у Далекий космос.

У великому напівтемному залі, накритому прозорим куполом, нічна пітьма й півсвіту зірок. Зовсім близько золоті яблука зірок — світні плоди на невидимих нитках. Здається, простягнеш руку, обірвеш нитку — і вогненна куля впаде в бездонний колодязь, розсипаючи іскри, холонучи на льоту. Зорі — поряд і... ген далеко. Тож величезною бачиться з купола туманно-блакитна Земля.

Три пасажири на палубі для прогулянок — п'ятикласники лісової школи Алька, Карен та Олег — уперше піднялися над планетою. А втім, вони вже не школярі, а вільні люди, бо сьогодні перший день канікул.

Батьківський День буває раз на рік. Де б не працювали батьки школярів — на гірських льодовиках, на дні океану, в марсіанській пустелі, в зоряному патрулі, — до них обов'язково пливуть, їдуть, летять їхні діти. І немає такої точки ні на Землі, ні в усьому Всесвіті, куди не зможуть прибути у призначений час син або дочка. А коли батько й мати перебувають у найвіддаленішій галактиці, в Кінцевому космосі, куди не прорвешся за день, зустріч призначають на півдорозі до Землі.

У Кінцевому космосі, на останній космічній станції, працювали батьки Карена й Олега. І Альчина мати. Зараз їхній корабель "Альфа" теж зробив стрибок у Далекий космос — назустріч дітям.

Вирушаючи в подорож, Алька сказала:

— Порахую, скільки в світі зірок.

Карен усміхнувся:

— Це наївно: світ безкраїй. Головне — побачити нове!

— А я намалюю те, чого ніхто ніколи не бачив, — подумав уголос Олег.

Та всі вони, звичайно, думали про космос.

Далекий космос Карен уявляє так: незабаром увійде він з товаришами до залу космічної станції" побачить такі знайомі обличчя, що снилися йому цілий рік, і мама кинеться назустріч, пригорне його, а батько покладе руку на плече і з першого погляду зрозуміє, що син змужнів за довгий рік.

Тільки до Альки не підійде батько — він загинув у Кінцевому космосі.

Карен озирнувся на товаришів.

Олег малює світловим олівцем на склі тигра. І хоча на небозводі такого сузір'я немає, зірки точно лягли на малюнок: тигр пильно дивиться зеленим і жовтим очима. Тигр зовсім живий, дуже земний, він, звичайно, сподобається батькам.

А от Алька не згадує ні про що. Стрибає собі по темних квадратах підлоги з відблиском зірок. Начебто тільки у неї в усьому Всесвіті почалися літні канікули.

Спалахнуло світло. Величезна Земля затуманилася за склом. Тигр підсліпувато примружився. На палубу корабля вийшов Пап. Немов намісник земного сонця в космічній ночі: руда копиця волосся над блакитним комбінезоном. Це вихователь п'ятикласників на час їхнього Батьківського Дня, а насправді штурман корабля Павло Андрійович Прозоров, або просто Пап.

— Аборигени! Земляни! — весело сказав Пап. — Ви бачите знайому картину: Земля, Сонце і таке інше... З того "іншого" робимо висновок, що Всесвіт в основному складається із зірок. Ясно? — спитав він, оглядаючи свою команду.

— Ясно. Урок природознавства, — байдуже парирувала Алька.

— А зараз перевіримо на приктиці, — натхненно вів далі Пап.

Діти мовби й не чули його. Пап відчував себе звичайним учителем. Він, зоряний штурман, цілий день мусить дресирувати цих товстошкірих землян. Називається "навчальна практика", а насправді — дитячий садок у космосі. Безглузда вигадка якихось професорів, котрі, певно, ніколи не залишали планети.

Олег, не звертаючи уваги на Папа, намалював над тигром старовинну хатинку із завитком диму з комина, і тигр одразу перетворився на домашнього котика, який визирає крізь відчинені двері.

Пап, глянувши на малюнок, гостро відчув, як скучили діти за домівкою, за своїми близькими. Але де їхня справжня домівка? На Землі — в лісовій школі чи в космосі — біля батьків?

— Попереджаю, — суворо промовив учитель, — скоро буде кидок у Далекий космос.

Діти пожвавішали. І Алька запитала:

— А очі, Папе, треба заплющувати?

Пап усміхнувся:

— Це не гра...

Отоді-то на палубу і прослизнув якийсь звір.

Звір був чорний, він волочив за собою довгого хвоста.

Звір кинувся прямо на дітей. У нього не було іншого виходу: за сантиметр від кінчика його хвоста м'яко підстрибувала сіра кицька.

За кицькою енергійно ступала її хазяйка в комбінезоні інопланетних мисливців.

Алька так несамовито пискнула "ой!", що те "ой!" одірвало її від підлоги.

Хлопці застигли в стойці, міркуючи, як їм ухопити нахабу за хвоста.

Тільки Пап пізнав у втікачеві корабельного пацюка. Ударом черевика він шпурнув його через голову кицьки.

— Тримайте його! — сплеснула руками хазяйка кицьки, натикаючись на пацюка.

М'яко загула сирена.

Пап розгубився: він упізнав жінку в комбінезоні. Перед ним немов ожив портрет з підручника — всесвітньовідомий біолог нових планет. Жінка докірливо питала:

— А чого це ви, юначе, кидаєте в мене цим звіром?

— Пробачте, Ірино Олександрівно, — пробурмотів Пап.

— Хто це? — пошепки спитала Алька. Олег смикнув її за кіску:

— Біологію вивчала? Наука про живу природу...

Біолог спритно відбила долонею пацюка, сіпнула плечем:

— Фе!..

В ту ж мить удруге загула сирена, і всі, хто був на палубі, одірвалися від підлоги.

У кораблі настала невагомість.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ,

в якому корабель робить кидок

Ніхто не помітив прощального салюту зірок. Зірки, що оточували "Вікторію", неприродно видовжилися, розпустили вогненні шлейфи, затим поступово змазалися, сяйнули наостанку пучком світла й погасли.

Земля, Сонце й увесь Близький космос, знайомі з дитинства, зникли.

Корабель неначе опинився у порожнечі...

Алька знову сказала "ой" і злетіла вгору, розкинувши руки.

Майнули каблуки славнозвісного біолога. А хлоп'ята, перевернувшись, заспівали старої, як світ, пісні:

Не-ва-го-місто, не-ва-го-місто

Зразу з'їла всю слоновість...

Невагомість врятувала корабельного пацюка. Від удару долонею він завертівся немов дзига і вгвинтився у відчинені двері. А Ірина Олександрівна шугнула аж під самісіньку стелю.

Пап, звиваючись натренованим тілом, плив назустріч дітям, командував:

— Працюйте руками й ногами, знижуйтесь! Якщо невагомість зникне, ви понабиваєте ґулі. Тільки ґуль і не вистачає для Батьківського Дня...

Але діти не збиралися знижуватися. Вони ширяли над палубою й реготали, ніби від легенького лоскоту.

І пальцем не поворухнули, щоб знизитись. А Пап плив до них дуже повільно.

Коридором квапливо простував довготелесий і білий, мов чапля, корабельний стюард. Механічний слуга легко долав невагомість у м'яких черевиках на магнітних підошвах. Він поспішав на допомогу пасажирам і, пробігаючи повз пацюка, ляснув його.

Алька, спостерігаючи за спритним роботом, глузувала з висоти свого становища:

Знають всі у світі цім —

П'ять та два, то буде сім,

Вірна дружба — назавжди,

Не людина — робот ти!..

Робот спритно збіг по вигнутій стіні й куполу стелі, подав руку Ірині Олександрівні, посадовив її в крісло. Потім, балансуючи в повітрі, намагаючись не відривати підошов від стелі, що зараз правила йому за підлогу, відбуксував одного за одним дітей. Допоміг Папу допливти до крісла.

І, нарешті, виловивши спокійну сіру кицьку, подав її біологові.

Усі були трохи схвильовані. Кицька знайшла свою хазяйку, шерсть у неї стояла дибом, нагадуючи про неспійману здобич.

— Пробачте, — сказала Алька стюардові, — я пожартувала. Спасибі за допомогу.

— Будь ласка, — відповів незворушно робот. — Зараз ми досягнемо мети.

Разом із гудком сирени повернулася звична вагомість.

Над головою спалахнули нові зірки. Корабель зробив кидок у Далекий космос.

— Отже, — суворо мовила всесвітньовідомий біолог, — треба негайно зловити того гризуна.

— Зараз його буде віддано у ваше розпорядження, — згодився білосніжний стюард.

Біолог образилася:

— Я маю справу з благородними тваринами...

Але робот не чув її. Він біг коридором, де аж у самісінькому кінці майнув чорний хвіст. Кицька вислизнула з рук хазяйки у відчинені двері: вона покладалася тільки на свою спритність.

— Можливо, я одвикла від деяких форм земного життя, — провадила далі Ірина Олександрівна. — Крилаті змії здаються мені набагато симпатичнішими...

— Авжеж, — палко підтримав Олег, — пацюки здавна були ворогом людини.

— Жеруть геть усе на світі, — пояснив Карен.

— Дуже бридкі, — зітхнула Алька.

— Я бачу, ви багато знаєте про гризунів. — Біолог повернулася до Папа. — Уявіть собі, коли я зайшла до каюти, той розбійник гриз мій рукопис...

— Я читав ваші книжки, — зніяковів Пап.

— А остання могла бути з'їдена. — Біолог підвелася. — Побачимо, чи сподобається йому моя Мись. — І Ірина Олександрівна пішла собі, гукаючи свою сіру Мись.

Пап із подивом зрозумів, що він кепський вихователь : діти непомітно зникли.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ,

в якому досліджується Куля Шляху

— Ось вона!

Карен широко розплющеними очима дивився на свою долоню. Його засмагле обличчя ледь зблідло. На долоні лежала прозора куля з сріблястим павутинням усередині.

— Куля Шляху, — прошепотів Олег, зазираючи другові в обличчя.

Куля, обертаючись у руці Карена, сплітала й розплітала нитки. Малюнок раптом змінювався. Тисячі шляхів вели кораблі до зірок, і десь поміж отих ліній тяглася тоненька нитка "Вікторії".

Усе, що завоювала космонавтика протягом століть, містилося в простій і прекрасній кулі. Вона була коштовніша за будь-який земний діамант, за будь-яку ювелірну знахідку з інших планет, бо таїла в собі знання людства про галактику, зірки й планети, гігантські туманності й абсолютну порожнечу, закони космічного часу і простору, такі не схожі на земні.

Колись дуже давно люди збудували перші ракети, запустили над Землею супутники й станції, висадили розвідників на планетах Сонячної системи. З середини двадцятого століття, після польоту Юрія Гагаріна, слово "космонавт" означало одну з найпочесніших і найважчих професій.

Проте зірки ще довго залишалися такими ж недосяжними для людей, як і тисячоліття тому. Аж поки не було відкрито нову енергію для майже миттєвого подолання простору, поки кораблі не почали здійснювати стрибки до зірок у відомому людству Всесвіті.

Сріблясті нитки в Кулі Шляху були точними маршрутами кораблів. І якщо будь-якому кораблю за мозок правила найскладніша електронна система, що відповідала за безпеку подорожі, зручність, приємне самопочуття і спокій пасажирів, то Куля була серцем корабля. Капітан і штурман цілком довіряли Кулі.

У кожному кораблі є дві Кулі Шляху. Одна керує машиною. Друга зберігається в капітана. Оця друга Куля Шляху "Вікторії" й лежала на долоні в Карена. Він узяв її лише на кілька хвилин у порожній капітанській каюті.

Куля світилася за товстим склом, на спеціальній підставці. Карен знав цінність Кулі, знав, що її не можна займати, але якась владна сила вабила хлопчика до Кулі. Карен простягує руку. Серце в нього несамовито калатало. Він тільки подивиться й поверне...

— Де наш маршрут? — підкреслено спокійно мовив Карен. Вуха в нього пашіли. Куля пекла долоню. — Треба швидко розгадати...

— Ми знаємо зовсім мало порівняно з тим, чого не знаємо, — пригадав Олег стародавній вислів. — Як ти наважився?

— Лише на п'ять хвилин. Може, я хочу запустити "Вікторію" в невідому галактику. Аж на самісінький кордон Всесвіту. Або й далі.

— Було б здорово! — підтримав Олег. — І все-таки як ти міг...

— Тихше! — обриває Карен і озирається на Альку.

Дівчинка сидить неподалік струмка, щось малює на піску.

— Усе чую. Мені байдуже. Куди ви, туди і я, — відгукується Алька Фролова. — Карен, знайди мені в Кулі Фроловську галактику.

Карен морщить носа: які дурниці... Про всяк випадок, не одриваючи погляду від Кулі, питає:

— А така є?

— Батько казав. Коли я була маленька, він її відкрив. А назву дали потім.

— Гаразд... Малюй свої знаки. Може, й ти щось відкриєш...

— А ти як гадаєш, — грубіянить Алька, — і без ваших хитрощів усе відкрию...

— Мовчи!

Карен тихо свиснув, і діти шмигнули під зелене шатро низького дерева. Тут наче в альтанці. Пап іде стежкою з байдужим виглядом, а це означає, що він когось шукає. Пап проходить за два кроки від дерева; йому й на думку не спадає, що його вихованці під гіллям. Вихователь повернеться не скоро.

Сад "Вікторії" — як маленький густий ліс. Переплетене гілля, крихітна галявина, спокійний струмок, синє небо, плями сонячного світла на траві — все як удома, в лісовій школі, навіть ялинові шишки, і шелестіння листя від несподіваного вітру, і свист невидимих пташок.

Той, хто бодай раз літав на "Вікторії", згадує перш за все не темний колодязь космічної ночі, а всипані глицею стежки, схожий на лісового спрута пень і думає: "Наступного разу обов'язково посиджу на тому пні". Але дивно: притягальна сила зірок вабить пасажирів із саду в каюти, зали, на палубу — туди, де звично чекаєш суворого гудка сирени, де людина внутрішньо готується ступити в новий світ. Чудовий ліс "Вікторії" звичайно безлюдний.

— Нитка Чумацького Шляху... Туманність Андромеди... Крабоподібна...

— Спалах... Це вибух надзірок...

— І малому зрозуміло! Карене, Кулю час повернути!

— Не панікуй! їх дві на кораблі. Ця поки що не потрібна.

— А що то за червона лінія?.. Невже наш шлях?

— Спокійно. Запитання — ще не відкриття. Треба порівняти.

Карен дістає з кишені карту галактик. Розстилає на траві. Три голови схиляються над картою. Куля — світ відомих людству зірок — переходить з рук у руки. В лісі, як і досі, панувала зелена тиша...

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ,

в якому корабель змінює курс

Куля, що зберігалася у капітана, була потрібна для повернення на землю. Капітан відповідав за неї головою. Зараз капітан "Вікторії" сидів у своїй каюті без голови. Точніше, голова відомого в усіх галактиках Платона Вегова, як завжди, вінчала строгий кітель з блакитними блискавками нашивок, але, на думку самого Вегова, то була не його голова. Голова, яка мала оцінити небезпеку й прийняти рішення, надто поволі орієнтувалася в обстановці.

За земною звичкою капітан глянув праворуч — на схід, визначаючи, як і будь-який мандрівник, своє місцеперебування, і побачив на екрані незнайомі зірки. Ліворуч зяяв порожній футляр: Куля зникла. За три десятиріччя зоряного плавання "Вікторії" це був небувалий випадок. Такого взагалі не траплялося ні в космосі, ні на Землі!

Півгодини тому капітан почув гамір у коридорі й вийшов з каюти. Торпедоподібний пацюк, що промайнув повз нього, здивував капітана: земних пацюків він не бачив давно. Сіру кицьку Вегов упізнав одразу: Ірина Олександрівна часто літала на "Вікторії".

— Платоне, кого ти розвів на кораблі? —замість привітання вигукнула біолог своєму давньому знайомому.

У голові в капітана почувся якийсь дивний дзвін. Мовби пробили невидимі склянки небезпеки.

У жодній зоряній лоції пацюки, звичайно, не згадуються. Але Вегов знав: пацюки, що проникли на світанку космоплавання в трюми вантажних кораблів, відрізняються од своїх морських предків. Не нахабним виглядом, не гостротою зубів, не довжиною хвоста — аж ніяк не зовнішніми ознаками. На вигляд пацюк лишився пацюком. Але космічний пацюк мандрує не по хвилях, а серед зірок. Отож коли взяти до уваги важливість усіх механізмів корабля, то пацюк у космосі дуже небезпечний.

Космічні пацюки подорожували на вантажних кораблях, привільно почуваючи себе в просторих трюмах. У пасажирських гризуни давно вже не траплялися. І єдиний пацюк, що наважився пробратися з "ваговоза" до лайнера, поводився дуже обережно, доки через природну пожадливість не заходився гризти те, що було йому не по зубах, і не попався на очі людям.

Капітан попрямував до штурманської рубки, щоб віддати наказ усім помічникам, механікам, стюардам упіймати зухвалого пацюка.

Йдучи до штурманської, капітан мусив відійти вбік, даючи дорогу пасажирові з довжелезними вусами. Вуса ледве вміщались у коридорі, шелестіли й вібрували, зачіпаючись за стіни. Такі вуса капітан бачив уперше.

Повернувшись до каюти, він одразу спостеріг, що Кулі немає на місці.

Удруге пробили незримі склянки: він, капітан, не замкнув каюти, коли виходив!

Стук у двері змусив капітана підступити до порожнього футляра, накинути серветку. Він гукнув, щоб увійшли.

Блідий перший помічник тримав у руці Кулю. Але не ту, що зникла, а другу — Кулю з машини, що керувала кораблем. Капітан Вегов знову впізнав ту Кулю. Склянки, які чув тільки він, видзвонювали безперервно: на кораблі надзвичайна подія!

Помічник поклав Кулю на капітанський стіл. Куля була пошкоджена: вм'ятини й подряпини порушували рівновагу галактик.

— Пацюк! — промовив капітан Вегов.

Перший помічник ствердно кивнув.

— Дайте мені всі розрахунки! — наказав капітан, дістаючи свою масивну люльку. — Хотів би я знати, куди нас занесло... Треба обміркувати, як доповісти Землі. Безглуздо було б на старості літ заслужити прізвисько пацючого капітана...

Вегов смалив люльку, позираючи то на екрани з графіками й розрахунками, то на Кулю. Йому ввижалася осміхнена пацюча морда, він уявляв вуса, що стояли сторчма, але не робив поки що ніяких висновків.

Капітан не квапився викликати Землю, де в космопорту зберігалася третя, контрольна Куля Шляху "Вікторії". Найважливіше було дізнатися, в яку частину Всесвіту потрапила "Вікторія" після того, як гострі зуби торкнулися Кулі. Будь-яка подряпина в момент кидка через космос могла віднести корабель на мільярди кілометрів убік від цілі.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ,

в якому історія вторгається в сучасність

Крізь кущі просунулися шорсткі вуса, ручища накрила пень, що на ньому лежала Куля. Алька заверещала. Хлопці зчудовано уп'ялися очима в руку, що схопила Кулю. У вічі вдарили іскри: пальці були внизані перснями.

— Цікаво! — пролунав гучний голос. — Отакі самі яблука ростуть у моєму саду.

Біля пенька, довкола якого сиділи діти, височіли блискучі чоботи зі шпорами. У чоботи вставлено мундир з великими, незнайомими дітям орденами. Далі був витягнутий ніс, круглі хитрі очі та щось дуже густе, войовниче, волохате, в чому важко було зразу розпізнати заплутані серед гілля вуса.

Алька завмерла. Карен ступив назустріч несподіваному гостеві:

— Віддайте. Це не яблуко.

— Зна-аю, що не яблуко, — глузливо проспівали вуса. — Знаю і не віддам.

— Це не ваша річ! — відрубав Олег.

— Гарненька дрібничка.

— Зовсім не дрібничка. Це... — Алька затулила долонею рота.

Унизані перснями пальці обмацували Кулю Шляху. Вона яскріла дужче, ніж усі коштовності незнайомого.

— Що в неї усередині? — бурмотіли вуса. — Схоже на зірочки.

— Не зірочки, а галактики, — поправив Карен.

— Ти смієш учити мене, почесного академіка всіх у світі наук!

— А скільки у світі галактик? —запитала Алька.

— Та для мене будь-яка галактика — це дурниця, порошинка... — відповів "почесний академік".

— А скільки у світі дітей? — уперто допитувалася Алька.

— Ось не мороч мені голови! — відмахнувся незнайомий. — Така чудова іграшка... Ця куля буде сувеніром у моїй колекції...

Вуса дивного пасажира помітно розпушилися: тримаючи в одній руці Кулю, він другою рукою виймав їх з кущів.

Обличчя в Карена світилося привітністю, навіть радістю. Друзі розуміли, що Карен вирішив не здаватися.

— Шановний академік, — Карен мало не мурчав, — добре знає, що сувенір кладуть до колекції після того, як одержать його в подарунок.

— Юний учень, певно, не знає основного правила моєї держави, — в тон йому проказав викрадач Кулі. — Те, до чого доторкнулася королівська рука, належить королеві.

— Королеві?

— Саме так.

— Ви і є Мишук передостанній? — спитав Олег.

— Називайте мене так: Його Королівська Величність Мишук Передостанній, — відрекомендувався король, ховаючи Кулю до кишені під орденом.

— У Тихому океані? — уточнив Карен, пригадуючи дивну табличку на одній з кают.

— Цей океан довкола мого королівства.

— Острова Ту тика? — пискнула Алька.

— Так на всіх картах позначено мій острів.

Його величність стояв перед ними, потверджуючи своїм виглядом, що на планеті Земля всупереч історичним законам зберігся один-єдиний король. Сперечатися з королем, звичайно, марна річ.

— Ваша передостанність, — похмуро промовив Олег, не сподіваючись на чудо, — поверніть Кулю, вона нам потрібна.

— Ну й нетяма!.. — здивувався король. — Я так детально пояснив, а він нічого не збагнув.

— Давайте поговоримо по-людськи, — запропонувала Алька. — Замість цієї кульки ми подаруємо вам інші сувеніри.

— Спершу допоможіть мені виплутатися з джунглів! — пробурчав король.

Діти розплутали королівські вуса, вийшли з саду. У залі його передостанність довго відсапувався, пихтів і махав руками, аж поки вуса не набули королівського вигляду.

— За ритуалом ви зобов'язані подякувати мені, — сказав король.

— Отакої! — спалахнула Алька. — За свій вчинок ви повинні вибачитися!..

— Ми не на острові Тутик, — нагадав Олег.

— Там, де ступає король, на два метри навколо його територія, — уточнив король, поглядом шукаючи свої двері. — А каюта, ясна річ, повністю. Ось вона, праворуч.

І король велично попрямував на свою територію.

— А чому два метри? — не відступав Карен. — Невже у вас такі довгі вуса?

— Рівно два від краю й до краю. На цій площині я особа недоторканна. — Король навіть підняв вказівного пальця.

— Недоторканна, — повторив Карен і підморгнув Олегові.

— Зрозуміло, — мовив Олег, киваючи Альці.

— Ой! — скрикнула Алька.

Ноги її почали ковзатись по гладенькій підлозі, і вона незграбно впала під королівські ноги. Дзенькнули шпори. Майнули в повітрі вуса. Його величність Мишук передостанній перелетів через Альку й гепнувся на живіт.

Блискуча Куля випала з кишені й покотилася прямо до королівської каюти.

Розчинилися двері. На гамір вискочив темнолиций хлопчик.

— Ісілю! — закричав Мишук, лежачи на підлозі. — Хапай Кулю, роззяво! Мою, королівську Кулю.

Карен майже дотягнувся до Кулі, проте негреня вхопило її і зачинило двері...

— Нарешті я вас знайшов! Що тут відбувається? — випалив, несподівано з'явившись, Пап. Сонячно-рудий прудкий Пап устиг оббігти весь корабель. — Поважний чоловік упав, а ви — мов скам'яніли! Не впізнаю вас, земляни...

Пап допоміг королеві підвестися.

— Слизька підлога, — зітхнув, поморщившись, король.

— Його величність втратив рівновагу, — пояснив із серйозним виглядом Карен.

— І впав прямо мені під ноги, — закінчила Алька.

— Пусте. — Мишук змахнув вусами. — Юні друзі допомогли мені вибратися з джунглів. На острові Тутику я за послугу віддячую королівським знаком. — І його королівська величність, давши Каренові щигля в лоб, пішов собі геть.

— Зовсім не дотепний знак з вашого боку! — обурився Пап.

І аж присвиснув від здивування, коли в нього перед носом зачинилися двері.

Табличка на каюті сповіщала:

ЙОГО ВЕЛИЧНІСТЬ КОРОЛЬ

МИШУК ПЕРЕДОСТАННІЙ.

Острів Тутик. Тихий океан.

Не турбувати!

— Здається, я десь читав про Тутик, — спроквола мовив Пап. — Невже той самий? Тільки король напевне останній, а не передостанній!..

— Музейна особа! — ущипливо сказав Алька. — Вихваляється і б'ється. Як він опинився в космосі?

— Болить? — спитав Пап у Карена. — Король виявився аж ніяк не казковий... Я підозрюю, що ви дуже насолили йому.

Тільки тепер збагнув Карен, що він накоїв. Куля Шляху — в кишені якогось допотопного короля... Що тепер робити?

Тільки тепер Карен збагнув, що вкрав у самого себе, у своїх товаришів усі на світі Кулі Шляху. А раптом вони ніколи не повернуться назад?

РОЗДІЛ ШОСТИЙ,

в якому все продовжується з самого початку

— Як справи, любі астронавти? Ви вже в Далекому космосі?

Микола Семенович, директор лісової школи трохи глузливо дивиться на них з великого, на всю стіну, екрана: мовляв, я далеко, сам у порожній школі, а все знаю про вас. Хоч директор і молодий, але вже математичне

світило; про нього кажуть, що він ночами креслить графіки майбутнього, не тільки складаючи наперед розклад занять, але й передбачає вчинки своїх учнів, навіть їхні пустощі.

— Карене, ти вже розібрався в галактиках?

Алька, безперечно, облітала весь корабель... Олегу, є нові малюнки? Сподіваюся, Всесвіт дає вам маленькі уроки!..

— Усе гаразд! — доповів Пап. — Летимо...

— Батьки летять вам назустріч, — сказав директор. — Бажаю щасливого Батьківського Дня!

Камера переключилася на Марс, і вони побачили, як директор розмовляє з диспетчером про інших учнів.

Урочистий день для всіх учнів лісової школи, для всіх дітей Землі! Бути поруч із батьками, де вони не працювали б, побачити, довідатися, як цілий рік вони жили без тебе... Пірнути вкупі з батьком у морську западину, полювати на восьминога, з'їхати з височезної гори на лижах, стрибати у скафандрі через малі місячні кратери, побачити в Далекому космосі погасле Сонце — все це найщасливіші години для майбутніх підводників, космонавтів, дослідників. Радості вистачить на цілий рік!.. Потім літаки, підводні човни, ракети відвезуть дітей назад. І знову — перше вересня, зима, весна, довгі місяці до нового Батьківського Дня.

— Дізнаюся про час прибуття, — промовив, підводячись, Пап. — А тим часом їжте марсіанські апельсини. Тільки, цур, не тікати!

— А навіщо? — простодушно спитав Олег. — Скоро прибудемо...

— Знаю я вас! — насварився пальцем Пап.

— Добре, що не дав завдання: вийміть апельсин із шкірки, не знімаючи її, — ущипливо мовила Алька, як тільки Пап вийшов.

— Куля... — похмуро згадав Карен. — Як повернути Кулю?

— Там що — уповільнився час, на Тутику? — запитав Олег.

— А може, Мишука скинули, — висловив припупущення Карен, — і він дременув у космос?..

— Нічого ви не знаєте, — промовила Алька. — Тутик — це музей. Там залишили одного короля. Для екскурсантів. Щоправда, не дуже гарного підібрали. Та іншого, либонь, не було. — Алька зітхнула: — Я бачила, як слуга віз йому стіл із сніданком...

— Який стіл? На коліщатах? — загаласували хлопці. — Хіба йому мало кухні-автомата?

— Ви не читали про королів?! Та король ніколи не простягне руки, щоб натиснути кнопку автомата. Йому треба все подати на стіл! У цього короля лише один слуга, але він дуже серйозний хлопчик. Ісіль — так його звуть?

— Бармалей! — поморщився Олег.

— Ісіль — гарне ім'я... Подай мені, Ісілю, апельсин.

Скоряючись царственому жесту Альки, Олег приніс сріблястий марсіанський апельсин.

— Обчисть його. Та хутчій... Зубами! У тебе є зуби?

Олег щосили рвав тугу шкірку фрукта.

— Куля! — похмуро мовив Карен. — Зараз увірвуся до Мишука: або Куля, або зречення престолу!

— Ай справді, як ми повернемось? — подумав уголос Олег. — Раптом він зіпсує Кулю?

— Чого доброго, розпиляє її та й повставляє у свої персні! Або начепить на свою королівську шию. — Алька оглянула приятелів. — А от ми візьмемо та й не повернемося назад на Землю!

— Я-ак? — Навіть Карен, який завжди розумів Альку, був спантеличений.

— А так! Полетимо в Кінцевий космос. Разом з батьками.

Карен усміхнувся. Він зрозумів Альку.

— Але ж ми не значимось на станції, — сказав Олег. — Треба жити, харчуватися...

— Харчуватимемося крихтами... Чи ж багато тобі, художникові, треба?

— Небагато, — признався Олег.

— Ех ти, бідолаха, ніколи не снідав по-королівському. — Алька ковтнула запашну дольку апельсина, поправила вбрання, підпушила неіснуючі вуса. — Отже, сніданок закінчено... А після сніданку його величність бажає прогулятися по залах. Дуже корисно...

— Молодець, Алько! — Карен підхопився з крісла. — Ми зустрінемо короля й відберемо Кулю!."

— Хто? Ви? — Алька знову стала Алькою — довгоногим, худим, насмішкуватим ватажком. — Ви? — повторила Алька, метнувши на приятелів презирливий погляд. — Теоретик зоряних світів... Вільний художник... Отак вас король і злякався!..

Теоретик і художник похнюпили голови.

— За мною! — скомандувала Алька.

Алька привела їх до напівтемного історичного залу корабля.

Коли над Землею літали перші космічні кораблі, то брався до уваги кожен зайвий грам приладів, навіть зріст і вага космонавтів, — занадто дорого коштували ті польоти. Жоден король (а на планеті тоді ще існували королі) не мріяв, звичайно, піднятися в космос у парадному мундирі й чоботях — такий політ розорив би останні славетні королівства. У космосі працювали космонавти в тренувальних костюмах або в скафандрах.

Тепер на кораблях є басейни, сади, лісові куточки, картинні галереї, музеї, історичні зали. Людина, яка вирушає на інший край Всесвіту, не розлучається із звичною земною обстановкою. За кілька годин польоту вона може відпочити на літній галявині або побути сам на сам з картинами Леонардо да Вінчі, Рембрандта, Рєпіна. Людина згадує своє минуле, вона мовби відчуває під ногами землю і тому спокійно дивиться у мільйонноокий океан пустоти. Вона підготовлена до зустрічі з майбутнім. Без минулого, як відомо, немає майбутнього.

Історичний зал "Вікторії" не привертав особливої уваги наших мандрівників. Тут було зібрано експонати, що представляли різні епохи планети: картини у позолочених рамах, зброя на стінах, старогрецькі статуї. Та коли Алька сказала "за мною" — значить, історія набувала таємничого змісту.

Алька поспішає повз шаблі та рушниці — отже, вирішили хлопці, короля не буде страчено; повз маленькі гармати — отже, облогу королівської каюти відмінено; повз прекрасні мармурові лиця — невже короля помилувано?.. І зупиняється коло залізного рицаря.

— Швидше! — квапить Алька. — Розбирайте обладунок.

Вона влазить у сталеві черевики, пристібає наколінники, натягує залізну кольчугу.

— Важко? — співчутливо питає Карен.

— Нормально. Ворушіться швидше! Шолом. Лати. Рукавички. Он отой меч із стіни! — командує рицар якимось глухим, зовсім не Альчиним голосом.

Незграбним помахом металевої руки опускає рицар заборолo. Застигає коло дверей, зіпершись на меч.

— Гей ви, по кутках! Як тільки зайде король, вітайте його. І не висовуйте носа.

Вони чекали кілька хвилин. Почулося голосне сопіння. З-поза колон діти побачили знайомі вуса. Король після сніданку вирушав у звичний світ минулого. Попереду короля ступав маленький слуга.

— Його передостанність Мишук! — загукали хлопці, як тільки Мишук наблизився до дверей.

Король просунув у зал вуса, хихикнув:

— Мене впізнають. Чуєш? — він повернувся до Ісіля.

З-за колон долинала пісенька:

Добридень, добридень,

Добридень, королю!

Найостанніший —

Король з дірою.

— Люди пам'ятають, як треба вітати короля! — сказав Мишук до слуги й промуркотів:

Добридень, королю,

Королю-герой...

Ісіль ледь помітно осміхнувся.

— А ти, ледащо, — звернувся король до слуги, — наче язика проковтнув!

І Мишук дав негреняті щигля в лоб. Ісіль і цього разу промовчав.

— Не смій кривдити маленьких! — почувся глухий голос.

Король здригнувся, оглядівся.

— Тут нікого нема, — пробурмотів він, щоб перевірити, чи не причулося йому, підштовхнув Ісіля: — Вперед!

Почувся скрегіт і брязкіт металу. Залізний рицар, який тисячу років стояв незворушно, ступив до короля.

— Хіба можна бити слабких? — глухим голосом спитав рицар, заступивши двері. — Відповідай!

Коліна в короля затремтіли, обличчя витяглося.

— Я... я... ненавмисно... Просто така... традиція.

— Проси вибачення в Ісіля!

Ісіль сторопів: невже залізна людина заступається за нього?

— Я король... — промимрив Мишук. — Останній, з вашого дозволу, але король. І за правилами гри я не можу принижуватися перед слугою.

— Проси! — зажадав виблискуючий меч. Король повернувся до слуги, підморгнув йому і проспівав:

— Ісілю, пробач своєму королю за випадковий порух його королівської руки.

— Дай слово честі, що більше не битимешся! — проскреготів рицар.

— Не битимусь, — покірливо згодився король.

— А тепер, — рицар зробив другий важкий крок до короля, — поверни Кулю.

Король позадкував.

— Мене грабують, — промовив він сумним голосом. — Що це робиться? Де я? Мене позбавляють недоторканності...

Рицар простягнув сталеву рукавичку, і король вклав у неї блискучу Кулю. Нараз рицар заверещав тонким голосом, підскочив і повалився, загримівши всіма залізними частинами.

Між сталевими ногами пробіг пацюк. Куля випала з рицарської рукавички, пацюк підхопив її і помчав у коридор. Король, зібравши в кулак вуса, вислизнув за двері.

Рицар попискував під важелезним обладунком. Його підводили, виринувши з темряви, хлопці.

— Тобі не боляче? Відповідай! — питав Олег, зазираючи в забороло. — Куди ти? — гукнув він Карену.

Той кинувся за пацюком.

— Куля! — кричав він на ходу. — Він може зіпсувати Кулю!.. Як ми повернемося?

Рицар зняв блискучий шолом, і Ісіль завыір на місці: дівчисько!..

— Ти чув, Ісілю, він дав слово честі, що не битиметься, —сказала Алька, ковтнувши свіжого повітря.

Ісіль кивнув.

— Якщо він порушить слово, скажи мені!

Ісіль мовчки вклонився й позадкував до дверей.

— Ех, ти! — накинувся Олег на переможницю. — Злякалася гризуна! Тепер доведеться все починати спочатку!..

РОЗДІЛ СЬОМИЙ,

в якому відкривається чорна діра

— У добру халепу вскочили ми, Пашо, — Капітан Вегов з-під опущених повік блимнув на Прозорова. — Кажу тобі одверто, як штурманові. Нас занесло у невідомий космос. "Вікторію" притягує чорний карлик.

Пап чудово знав, що це означає.

Чорний карлик — мертва зірка.

Колись вона була величезною білою зіркою, що осявала ніч примарним світлом. Будь-який астроном, глянувши на її знімок, міг сказати, що зірка нездорова, її пожирає пекельний вогонь, що всередині в неї, як зернятко в яблуці, зріє чорна серцевина. Одного разу зірка вибухнула, перетворивши космічну ніч на яскравий день, затьмаривши на мить усі інші зірки. Світло її закрутилося у вогненні хмари, що потім упали на важку серцевину й погасли.

І це був саме той випадок, коли біле нараз стало чорним.

Чорний карлик невидимий сам по собі. Проте він нестримно притягує все, що рухається довкола нього: пил, газ, метеорити, світло зірок. І тільки з наростаючої швидкості падіння можна дізнатися, що ти в полоні у чорного карлика. Ось чому вчені називають такі зірки "чорною дірою": у ці діри постійно вливається навколишня матерія й провалюється безповоротно.

Капітан увімкнув оглядовий екран, і йому відкрився світ чорної діри. Звичного для ока землян космічного неба не існувало. Великі бліді місяці звідусіль оточували корабель, і білого було значно більше, ніж чорного:

"Вікторія" пливла в голубуватій імлі, в океані зірок, всередині зоряної кулі.

Машина корабля розрахувала, що колись чорний карлик був у тисячу разів більший за Сонце, і коли він погас, його маса стала стискатися з величезною швидкістю. Найслабша сила у Всесвіті — сила тяжіння, або гравітація, — виявилася наймогутнішою: зірка стислася, немов повітряна кулька, що з неї випустили повітря, тож будь-яка часточка всередині її завбільшки з кінчик голки важила мільярди мільярдів тонн.

— Урочиста ілюмінація, — спокійно промовив капітан, розглядаючи незвичайну картину.

Зірки, що оточували чорну діру, можна було назвати "сонцями навпаки": їх промені струменіли не назовні, а всередину, до важкої мертвої зірки, і, доторкнувшись до неї, ту ж мить гасли. Ця межа називалася горизонтом чорної діри.

— Головне для нас — не заходити за горизонт, — лромовив Вегов. — Інакше впадемо в безодню.

Пап спостерігав дивовижні, немовби вивернуті навиврріт сонця. Навіть світло не могло вирватися за невидиму межу чорної діри! Бездонна!.. Її не можна заповнити нічим. Кожне тіло, що падало в діру, .тише збільшувало її розміри.

— А ми повернемося назад? — штурман запитально дивився на капітана.

— Скоро дізнаємося, — загадково відповів капітан "Вікторії". Він з'єднався з помічником: — Передайте, будь ласка, наші координати Землі й кораблю "Альфа"! — Вегов повернувся до штурмана: — Скоро ми дізнаємося, Пашо, куди спрямована Стріла нашого часу.

— Час іде від минулого до майбутнього, — сказав дещо здивований Пап. — Про це й дитина знає.

— Не кожна дитина переходить з одного зоряного світу в інший... Врахуй, штурмане: темпи перебігу й навіть напрямок часу поблизу чорної діри можуть несподівано змінюватися.

— Отже, при зворотному перебігові часу дорослий перетвориться в дитину? — пожартував Пап.

— Цілком можливо.

— А що буде з школярами?

— Не знаю.

— На нашому кораблі, — Пап усміхнувся, — вже з'явилися деякі прикмети минулого.

— Наприклад?

— Наприклад, король... Ви його бачили?

— Це отой, з гвардійськими вусами? — пригадав капітан.

— Що за порівняння! — пробурчав хтось із-за дверей.

Капітан розчинив двері й наткнувся на вуса.

— Негарно підслухувати, — зауважив капітан.

— А ви образили гідність короля, — скривджено мовив дивний чоловік. — Вуса моїх гвардійців — нікчемна трава у порівнянні з королівськими!

— Не обізнаний з правилами вашого королівства, — посміхнувся капітан.

— Я дуже поспішаю, — войовничо вів далі Мишук. — І вимагаю, щоб корабель прибув вчасно!

— Зважимо на ваше прохання.

— І, нарешті, найважливіше, заради чого я прийшов до вас, — таємниче повідомив король. — Я знаю, в кого Куля. Ще недавно я тримав її в руках...

Тут король згадав про свою ганебну втечу, і йому стало кисло в роті. Він дістав з кишені прозоре яблуко, витер його хусточкою.

— Невже Куля? — вигукнув Пап.

— З мого саду, — пояснив король і, хрумкнувши, надкусив яблуко. — З острова Тутика.

— Смачного вам, — побажав штурман.

— Дякую. — Король обтер хусточкою губи. — Так от, викрадач — залізний рицар.

Пап і капітан перезирнулися.

— Не вірите? — образився його величність.

— Як у вас опинилася Куля? — спитав капітан.

— її подарували мені юні друзі. — Король зітхнув. — Спершу все було жартом, просто грою... Я вирішив перехитрувати дітей і повернути Кулю без усякого галасу. Розумієте?

— Так.

— Аж тут втрутився отой залізний чоловік... Чесне королівське, він тут!

— Покажіть нам загадкового пасажира, — сказав Вегов.

В історичному залі король вказав пальцем на залізну постать у темному кутку:

— Це він.

Вегов підступив до залізного рицаря, клацнув пальцем по металу. Рицар не поворухнувся.

— Обладунок середньовічного рицаря, — пояснив капітан. — Будь ласка, гляньте, товаришу король.

І відкинув заборола.

— Але ж зовсім недавно він погрожував мені... — Король покосився на порожнє заборола. — Ой хитруни! — вигукнув він, ляснувши себе по лобі.

Нараз король відскочив, змахнувши вусами.

Усередині залізного обладунку щось глухо загуло. Рицар ніби ожив.

Гойднулася на стінах зброя, ворухнулися фігури на картинах, вродливі обличчя статуй освітилися вогнем, беззвучно виплюнули полум'я маленькі гармати...

І знову усе завмерло.

Але то вже був не звичайний зал корабля. Немовби розпливлися стіни "Вікторії", і не темрява космосу, а земна зелень, небесна блакить оточували капітана та його супутників.

Капітан побачив безкрає поле і дивовижні, схожі на незграбних бабок, машини. Розметавши крила, тягнучи за собою хвіст, бабка ковзнула по траві, ривком, із зусиллям одірвалася від землі, шугнула в повітря... Услід за бабкою інші машини, що чимось віддалено нагадували "Вікторію" — довгоносі,, з загнутими назад крилами, — штурмували небо... Аж ось злетів файєрверк ракет...

В ту саму мить штурман побачив море й старовинні галери. Галери пливли по хвилях, змахуючи дерев'яними веслами, а якийсь чоловік, стоячи на палубі, вдивлявся у нічне небо, визначаючи шлях по зірках.

Король здивовано вигукнув:

— Тутик! Мій Тутик!

Він упізнав пальми й хатини, полум'я вогнищ, і танці під дріб барабана. Первісно-прекрасний, знайомий із дідівських пісень стародавній Тутик, коли там ще поважали королівську владу, несподівано опинився поряд, за кілька кроків — тільки руку простягни! І король простяг руку, ступив крок і пересвідчився, що чудес у космосі не буває: острів щез.

— Що це було, Платоне Овсійовичу? — спитак Пап.

— Карлик, — кинув на ходу капітан, — його витівка. Тепер я знаю напевно: чорна діра зовсім поряд.

— Чорна діра? — пробурмотів король. — Звідки вона взялася на нашому шляху, капітане?

Капітан здивовано глянув на дивного пасажира: невже він знає про властивості незвичайного астрономічного тіла?

— А ми часом не летимо в пекло? — спитав король.

— Зараз з'ясуємо.

— Але, сподіваюся, зустріч з "Альфою" не відміняється?

— Капітан "Альфи" поки що не повідомив свого рішення.

— Я мушу пояснити! — схвильовано мовив король.

І він розповів про все, що сталося з Кулею Шляху.

— Хто знав, що все так по-дурному закінчиться. — Король розвів руками.

Вислухавши його розповідь, капітан запитально глянув на штурмана. Той спалахнув, промимрив: "Зараз з'ясую..." — І кинувся геть із залу.

— Піду складати речі, — заквапився Мишук. — Сповістіть, будь ласка, що вирішить "Альфа". Для мене це зараз важливіше за Тутик.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ,

в якому точиться боротьба за минуле

На дверях королівської каюти не було звичної таблички: "ЙогоВеличність..."

Король розгнівався. Рвучко розчинив двері.

Посеред каюти в м'якому кріслі лежали його вуса.

Король обмацав обличчя: вуса були на місці. А чиї ж тоді вуса в кріслі?

— До-озвольте! — гнівно озвався король. — Хто ви такий і що робите в моїй каюті?

Вуса зметнулися над кріслом, і король побачив свого двійника. Замість відповіді двійник простяг свою табличку, яку він, очевидно, зняв із дверей і встиг швидко підробити.

"Його Величність Король Мишук Передпередостанній" — оповіщав напис. Далі була та сама адреса в Тихому океані.

Його передостанність розгубився.

— Але ж це я король Тутика, — сказав він, уп'явшись поглядом у табличку.

— І я король Тутика, — вторував його голосом двійник.

— Передостанній, — уточнив король, звично підпушуючи вуса.

— А я — передпередостанній, — двійник точно повторив жест.

Той жест дуже збентежив його передостанність. Він уважно оглянув суперника: мундир, ордени, єдині в світі вуса — жодного сумніву в тому,

що випадковий незнайомий може претендувати на Тутик; зовнішність короля добре знайома всім мешканцям острова.

— Де стоїть ваш палац? — спитав справдешній король.

— На найвищому горбі, — поквапно одказав лжекороль. — Парадним входом — на гавань, чорним — на хижки.

— Скільки в палаці кімнат?

— Сорок.

— Скільки у вас слуг?

— П'ять.

— А міністрів?

— Двадцять один.

Усе фатально збігалося. Його передостанність уже не почував себе справжнім власником п'яти слуг і двадцяти одного міністра.

— А що у вас, — хитро запитав, — лежить під подушкою?

— Краплі датського короля.

— Та-ак... — мовив спроквола справдешній король, дурнувато посміхаючись. — Ви, напевне, маєте намір повернутися назад на Тутик? У такому разі повернеться один із нас!

Мишуки стояли один супроти одного, войовничо піднявши пишні, неповторні вуса. Вони були схожі до останньої волосинки.

— Дуель? — звів брови його передостанність.

— Певна річ, — відпарирував його передпередостанність. — В шашки.

— Приймаю виклик. Це й моя улюблена гра. Ісілю, шашки!

— Ісілю, шашки!

Мишук передостанній знову здивувався: два чорні хлопчики вигулькнули з-за ширми з шашками в руках. Акуратно розсунули дошки, порозставляли кружальця.

— На що граємо? — зухвало спитав лжекороль.

— На королівство!

— У піддавки?

— У піддавки.

За три хвилини його передостанність програв королівство суперникові. Причому суперник мав перевагу: зробивши вдалий хід, він жартома давав щигля своєму Ісілю. У справдешнього короля свербів великий палець, одначе він пам'ятав про обіцянку. І тільки збагнувши безнадійність своєї позиції, не стримався і вліпив щигля справжньому Ісілю. Ісіль охнув, і король здивовано зауважив:

— Дивіться, він заговорив!

І одночасно його передостанність мізинцем скинув з дошки дві свої шашки.

— Не шахруйте, — помітив король-суперник. — Ви програли острів. Тепер Тутик мій.

Королівський сад з прозорими, наливчатими яблуками зник на очах у Мишука. І колишній власник Тутика з відчаєм у голосі спитав:

— Чому ви граєте в піддавки краще за мене?

— Напевне, тому, — відповів новий хазяїн острова, — що в мене більший досвід.

— Коли ви грали востаннє?

Переможець глянув на годинника:

— Ми востаннє грали два дні, дві години і сорок хвилин тому.

— У неділю?

— У неділю. У власному палаці.

— Дивно, я теж грав у неділю. — Екс-король розвів руками. — Але турнір відбувався рівно три дні, дві години й сорок хвилин тому. Сьогодні в нас середа.

— Вівторок.

Хвилин з десять сперечалися королі, аж поки в переможця не вичерпалося терпіння. Помахом вусів показав він на двері.

— Прошу залишити мою територію.

Мишук узяв свій чемодан і поплентався до виходу.

Коло порога він озирнувся.

— Скажіть, навіщо ви замінили табличку?

— Слово "передостанній" у своєму титулі вважаю образливим. — Новий король підняв палець. — Сьогодні передостанній, а завтра... Розумієте? Хоч ви й добре під мене загримувалися, я прощаю вам...

Вигнаний Мишук обурено грюкнув дверима. Він ступив тільки крок і вперся вусами у двері капітанської каюти, не розуміючи, чому скорочуються коридори в цьому дивовижному космосі.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ,

в якому дія відбувається в петлі часу

Король без стуку вскочив до капітана, кинув свій чемодан і завмер.

Перед ним були два однакові чоловіки в кітелях з нашивками.

— Даруйте, хто з вас Вегов? — важко дихаючи, запитав Мишук.

— Я, — відповіли хором капітани. — Що сталося?

Король плюхнувся в крісло. Ісіль завмер поруч.

— Я щойно програв Тутик якомусь нахабі з моїми вусами... Запевняю вас, це лжекороль.

Один з Вегових одразу ж представив другому Мишука:

— Пасажир з дев'ятої каюти. За походженням король.

— Не знав, що в космосі можна зустріти короля, — всміхнувся двійник капітана.

— Прошу вжити заходів! —наполягав король. — Зрештою, хто з вас справжній капітан? Я нічого не второпаю...

Вегови, весело попихкуючи люльками, дивилися на короля, потім один з них запитав:

— А яких, власне, вжити заходів?

— Встановити особу й вигнати самозванця з корабля!

Вегови перезирнулися.

— Постарайтеся зрозуміти ситуацію, — серйозно сказав капітан, який сидів ближче до короля. — Я Вегов — сьогоднішній, а він Вегов — учорашній... Чорна діра, про яку ви знаєте, викривила наш шлях, отож ми, як бачите, ніби повернулися у вчорашній день.

— Петля часу? — вигукнув Мишук. — Жарти природи! А я вирішив... — І король щиро зареготав.

Нарешті він тут здогадався, що програв Тутик собі!

— Прошу пробачити, що потурбував! — Король підморгнув капітанам, поправив вуса. — Він, учорашній Мишук, не знає, хто я такий. Оце так чудасія! Піду відігравbooатися!..

І король, подавши знак Ісілю, пішов.

Однак нема нічого дивного в тому, що Мишук не впізнав себе. За всю історію космоплавання не багато землян зустрілися з своїми двійниками, опинившись у просторі й часі, що мали особливі властивості.

Відомо, що біля масивних космічних тіл, приміром навколо Землі, будь-який снаряд, супутник, корабель летить під впливом сили тяжіння по кривій лінії.

Але його шлях вважається прямою лінією у викривленому просторі.

Так само викривляє простір і час гігантська зірка, ущільнена до малих розмірів!

Біля чорної діри, що була колись у тисячу разів більша за сонце, властивості простору й часу могли виявитися значно складнішими, ніж це досі уявляли собі люди. У всякому разі капітан Вегов не дуже здивувався, заставши в каюті самого себе. Він пояснив учорашньому Вегову обстановку, і вони вкупі стали міркувати, що робити далі.

— Петля часу, як я підозрюю, тільки початок фокусів чорної діри, — сказав Вегов-сьогоднішній. — Не будемо гаяти часу.

— Час у даному випадку зник, перетворився на простір. А викривлений простір поєднав наші кораблі, — висловив припущення Вегов-учорашній. — Те, що для вас "сьогодні", для мене — "завтра", а сам я для вас — "учора". А втім, "сьогодні", "вчора", "завтра" — дуже умовні поняття: в будь-який момент ви або я можемо зникнути. Давайте думати, як поминути діру. Адже і я потраплю невдовзі в таку саму історію...

"Чи можна поминути чорну діру, пронестися над самою поверхнею зірки? — таке завдання поставили капітани перед електронним мозком корабля. — Чи вистачить двигунам потужності?" Машина почала розв'язувати завдання, а капітани ставили їй запитання.

Здавалося б, усе просто: ось вона — чорна діра — світиться на екранах у формі диска. Це сонячний вітер летить безперервно в діру й гасне, утворюючи сріблястий ореол. Так поглинаються всі найближчі зірки.

Але куди все зникає через чорну діру? Куди вливається довколишня матерія? В яку майстерню Всесвіту ведуть ці таємничі тунелі природи? Що це — смерть гігантської зірки чи народження нового світу?

Машина відповідала: "Ні... ні... ні..." Машина відмовилася відповідати: розв'язувати такі складні литання їй було не під силу.

— А якщо полетіти в діру? — припустив Вегов-молодший.

— Ви думаєте сісти на зірку-карлика? — уточнив Вегов-сьогоднішній і нагадав: — її поверхня рідка.

— Але ж ніхто ніколи не проникав усередину чорної діри! — вигукнув другий капітан. — Розумієте?

— Звичайно, спокусливо, — Вегов-старший усміхнувся. — Вікно у невідомий світ перед нами... Але ми будемо розчавлені... І не встигнемо нічого передати звідти...

— Пригадую, — сказав його двійник, — що падіння з висоти в один сантиметр на зірці-карлику в земних умовах дорівнює падінню з вершин Джомолунгми...

— Отже, коли нам пощастить пролетіти повз діру навіть на висоті кілька кілометрів, ми залишимося живі, — підсумував капітан "Вікторії".

У цю мить помічники капітанів доповіли по гучнозв'язку, що корабель "Альфа" вслід за ними робить кидок до чорної діри. Їм довелося надати своїй Кулі Шляху такої самої форми, яку мала Куля "Вікторії".

— Я не мав сумніву в цьому, — сказав Вегов двійникові.

— Батьки є батьки, — погодився той. — А ви як зробили б?..

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ,

в якому кожен розмовляє сам із собою

Школярі одразу з'ясували, хто з них я — вчорашній, а хто я — сьогоднішній, і не дуже здивувалися цій зустрічі. Адже вони з астрономії знали про далекі світи й були готові до будь-яких несподіванок.

Ясна річ, коли ти на вулиці, в натовпі пішоходів, зненацька зустрінеш незнайомого, який когось тобі дуже нагадує, і раптом упізнаєш в ньому самого себе, — це незвичайно й дивно. Серед зірок, у космічній порожнечі, все сприймаєш інакше. Петля часу— навіть не дзеркальне відображення навколишньої обстановки. Все на перший погляд простіше, і все значно складніше. Неначе зникає невидима межа, що розділяє звичну добу, і раптом входиш у вчорашній день, як до сусідньої кімнати, і бачиш людину, від якої тобі нічого приховувати.

— Карене, ти вчинив погано. Корабель збився з шляху, — сказав Карен-молодший.

— Я знаю, що погано. Мені соромно, Карене. Я не можу придумати, як ми повернемося.

— Звичайно, і я винен. Я знав про Кулю Шляху. Думав про неї цілу ніч. Певно, і я не втримався б, узяв на хвилину... Хто міг подумати, що втрутиться спершу король, а потім — пацюк...

— Ти не правий, Карене. Я трішки старший за тебе і знаю: винен тільки я. Я взяв Кулю, щоб запустити "Вікторію" на край Всесвіту. А

вийшло... Що буде тепер з дітьми, з батьками, взагалі з Батьківським Днем?

— Олегу, ти чув, що Батьківський День відміняється? Ми залетіли випадково в якусь діру.

— Шкода, що ти не покажеш мамі свої нові малюнки. Таких зірок я ніколи-ніколи раніше не бачив.

— Уперше намалював зовсім нове і не зможу показати мамі. Досі я посилав їй малюнки нашого будинку. Ти знаєш, Олегу... Авжеж, ти знаєш, скільки я намалював різних будинків!

— Мільйон мільйонів будинків — для мами! І все даремно: Батьківський День зірвався... Може, ми ніколи не побачимо тепер маму?.. Будемо блукати серед зірок...

— Я не боюся зірок!

— І я не боюся... А в усьому винен Карен...

— Ось не кажи так! І я, і ти, і він — усі ми винні, адже ми товариші...

...— Чого ти найбільше хотіла б, Алько?

— Я? Не знаю... Ні, знаю! Я беру ножиці і йду назустріч чорній дірі... Розумієш, Алько?

— Розумію тебе... Тільки йди обережно. Намагайся підійти до мертвої зірки якомога ближче. Карлик не повинен відчути леза ножиць!..

— Ось я підступаю, затамувавши подих... Я знаю: карлик висить на невидимій нитці... Раз — і перерізана! Ура!.. Зла зірка летить у

нескінченність! А ми — вільні! І разом з мамою летимо до ближньої галактики...

— До нашої галактики? Яку відкрив батько?

— До нашої, Фроловської...

...— Карене, я гадаю, треба сказати правду. Інакше — нечесно!

— Я згоден з тобою, Карене. Ходімо до капітана!

До каюти вбігли два однакових штурмани. Вигляд у них був такий заклопотаний і сердитий, що всі мимохіть притихли, і в тиші повисло грізне запитання :

— Хто?

— Я!

Два однакових Карени завмерли перед вихователями. Але відразу ж один із них заступив двійника:

— Він ні при чому. Кулю взяв я.

— Я причому, — заперечив другий п'ятикласник. — Ідея була моя.

Хлопчаки стояли біля вихователів. А коли один із шмурманів заговорив, то учням здалося, що їх оддiлила від учителів дистанція в кілька віків.

Справді, з якого часу взялися вони, щоб отак просто, мимохідь привласнити собі найцінніше на кораблі? Нехай на п'ять хвилин, на півгодини — все одно!.. У давнину за такі вчинки винуватого прирікали на

самостійність. А як бути тепер, коли корабель опинився в незнайомій частині Всесвіту, перед самісінькою чорною дірою? Подумали вони про те, як "Вікторія" повернеться на рідну планету?

Бувають у житті такі важливі хвилини, коли людина несподівано дорослішає. Хоч як важко було п'ятикласникам чути звинувачення, ніхто з них не відвів погляду вбік. Уперше відчули вони відповідальність за пасажирів, за корабель, за батьків, зрозуміли, що значить бути справжніми землянами.

— Ми знайдемо Кулю! — промовив Карен-старший.

— Не гайте часу, — відповів скуйовджений Пап. — Ми обнишпорили геть увесь корабель!

— Я маю поговорити з капітаном, — заявив Карен.

Мишук Передостанній вигравав у свого суперника партію в шахи. Він був певен, що залишиться власником Тутика, тож йому було приємно вигравати у самого себе.

— Де ви навчилися, ваша перед... передостанність, так гарно грати в шахи? — благодушно спитав справжній Мишук.

Мишук передпередостанній розповів, що шахи з давніх-давен було заборонено в його королівстві, їх вважали за гру, що підбурювала підлеглих, бо на дошці йшло полювання на короля. Одначе саме він, Мишук, зробив вирішальний крок — скасував застарілий указ.

Після того на Тутику відбувся чемпіонат світу з шахів. Король був там за почесного гостя.

— Здається, на вашу честь встановили жартівливий приз для найнещасливішого гравця? — сказав, хитро всміхаючись, справжній Мишук і зробив підступний хід.

— А ви звідки знаєте? — стрепенувся двійник і замислився.

Мишук передостанній з цікавістю спостерігав за двійником. Що за самовпевнена людина перед ним! Невже він серйозно вважає себе за короля? Він, справжній Мишук, усе розуміє так, як воно є насправді. Очевидно, космос дуже оздоровлює...

— До речі, ваша перед... передостанність, — мурчав по-дружньому Мишук, — ви були коли-небудь щасливі?

— Був. — Мишук-вчорашній на мить одірвався від дошки, зніяковів. — Рівно сорок років тому. У мене народився син... Але яке це має відношення до предмета суперечки?

— Найбезпосередніше. Бо рівно сорок років тому в мене народився син. Спадкоємець Тутика.

— Дозвольте, спадкоємець Тутика — мій син. До речі, він тут, зовсім поряд — серед зірок.

— Цікавий збіг, — усміхнувся Мишук. — Мій син досліджує Кінцевий космос. А ваш чим займається?

— Ви сунете вуса не в свої справи!..

— Пробачте, ви програли. Тутик — мій.

— А я піду скаржитися капітану. Рахунок нічийний: один-один.

Король, великодушно всміхаючись, простяг руку згоди:

— Я дарую вам Тутик, тільки перестаньте скаржитися. Невже ви не здогадалися, що в нас один син і він летить назустріч?..

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ,

в якому не можна порушувати плину подій

Платон Овсійович Вегов нарешті відчув на плечах свою голову.

Машина розрахувала, що "Вікторія" зможе облетіти чорну діру і опинитися у вільному космосі.

Маневри корабля були дуже складні. Коли "Вікторія" підлітала до горизонту невидимої зірки, включили на повну потужність двигуни й ніби аж зависли над дірою, не переходячи смертельної межі. Падіння гальмувалося, корабель уникав небезпеки.

Ці розрахунки негайно надійшли до батьківського корабля "Альфа", який рухався вслід за "Вікторією".

Вегови потиснули один одному руки.

— Чи треба оголосити пасажирам? Чи відбудеться Батьківський День? — спитав капітан "Вікторії".

— Зачекаємо, — відповів другий Вегов. — Побачимо, що космос іще встругне...

Невидима діра у світлому ореолі непорушно застигла в центрі екрана. Темна пляма помітно побільшала.

— В усьому винні ми! — оголосили з порога капітанської каюти два однакові хлопчаки. — Ми взяли Кулю Шляху, — призналися обидва Карени. — Перекажіть, будь ласка, на "Альфу" нашим батькам Симонянам, щоб вони не гаяли часу, поверталися назад і працювали спокійно. Ми не зможемо бути на Батьківському Дні, доки не знайдемо Кулю.

Капітанам годі було одного погляду, щоб зрозуміти, якої мужності коштувала блідим, рішучим двійникам така заява.

Услід за Симонянами з'явилися нові хлопчаки.

— Ми допомагали викрасти Кулю. Так і скажіть нашим батькам Сємєчкіним. І ще — хай не дуже засмучуються ; ми спокутуємо свою провину.

А довгоногі дівчата-близнята хором пропищали:

— Неправда! Винна тільки я... Я підставила ногу королю...

— Казна-що! — пролунали громоподібні голоси, і дітей затулили довгі вуса. Це до каюти вдерлися Мишуки і, перебиваючи один одного, заходилися пояснювати: — Дівчинка намовляє на себе! Кулю Шляху впустила наша королівська рука, і її відразу підхопив пацюк... Хіба ж не ясно, хто вкрав Кулю?

Капітани мовчки слухали признання, і їхні очі були зовсім не сердиті.

Незвичайний галас виніс усіх в коридор.

Повз двійників промчав пацюк з блискучою Кулею в зубах. Його переслідувала сіра кицька — буквально на відстані метра від пацюкового хвоста. За кицькою біг стюард.

Діти кинулися за ними.

Стюард раптом зупинився, завмер з піднятою рукою: він побачив у кінці коридора другого пацюка!

Цей пацюк не тікав, а сам гнався за сірою кицькою! Причому біг він дуже кумедно — хвостом уперед. І кицька також бігла навпаки.

Стюард розв'язував складне для себе завдання: котрого з викрадачів Кулі тепер переслідувати? Він пропустив кицьку, яка бігла хвостом уперед, і почув наказ капітана:

— Стоп! Спокійно, стюарде!

Робот опустив руку. А Вегов пояснив присутнім:

— Він міг схопити вчорашнього пацюка й порушити весь плин подій! Треба розібратися... Ловля пацюка на деякий час відміняється! — вигукнув капітан.

Звідкись виринув захеканий король:

— Який приз за спійманого пацюка?

— Повернення додому!

— А якщо він сам попадеться? — вів далі, усміхаючись, король. — Як це узгоджується з вашим розпорядженням ?

В цю мить двійники екіпажу й пасажирів "Вікторії" зникли.

Викривлений чорною дірою простір розімкнувся, роз'єднавши земні кораблі, і враз перетворився у час, що біг у зворотному напрямку.

Пояснити суть цього майже неможливо, бо на Землі такі явища не відбуваються. Уявіть лише на хвилину відчуття шофера, який вів машину і раптом на повному ходу виявив, що його машина рухається не вперед, а назад, що шосе перетворилося у перебіг часу, а час — на летючу стрічку шосе... Розповідь такого шофера викличе тільки подив.

Але пасажири корабля не помітили важливої переміни. Ніхто з них не згадав про двійників, яких щойно бачив. Коли час іде від теперішнього до минулого, усі події, що відбуваються, вмить зникають із пам'яті.

Час на кораблі начебто спливав як звичайно.

Корабельний дзвін скликав на обід.

Пасажири несподівано для себе опинилися в кают-компанії, за великим круглим столом.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ,

в якому час пливе в зворотному напрямі

Обід на кораблі — найприємніший час для пасажирів. Стюарди заздалегідь сервірували стіл. Тут були салати, супи, дичина й риба, фрукти і напої, приготовлені за кращими рецептами планет Сонячної системи.

Карен почав з шоколадного морозива. Він їв, а морозива в нього дедалі більшало. Карен уважно оглянув гірку морозива й одразу ж про нього забув, узяв виделку в праву, а ніж у ліву руку.

Алька ліниво чистила апельсин.

А Мишук уминав рибну юшку із срібного казанка і розповідав, як він відіграв у шахи острів Тутик. До того ж сам у себе...

Стороння людина, певно, не зрозуміла б Мишука. По-перше, король почав із своєї шахової перемоги й закінчив описом таблички, яку він побачив, зайшовши до себе в каюту. По-друге, слова й фрази, що їх виголошував король, для земного спостерігача звучали б дуже незвично, бо вимовлялися навпаки. Наприклад, Акьла — означало Алька, Нерак, — Карен, натіпак — капітан, Ьлорок — сам король і так далі. А втім для всіх присутніх ці слова були звичайними. По-третє, обід короля закінчився незвичайно...

Він зазирнув до блискучого казанка й зчудовано промовив:

— Дивіться, жива риба! Слово честі, жива...

І Мишук підняв над столом руку, в якій тріпотіла блакитна форель. А потім він опустив рибину в казанок з прозорою водою, на дні якого лежала ціла картоплина, морквинка, головка цибулі й усе інше, що потрібно для приготування юшки.

Сусіди по черзі зазирнули в казанок. З подивом вони побачили, що на всіх тарілках сталися дивні перетворення. Перед Алькою лежав цілий апельсин у сріблястій шкірці. У Кареновій вазочці — крижинка, сухі вершки, три пучки цукру й какао. А смажене м'ясо, порізане на дрібні шматочки Олегом, перетворилося на сирий біфштекс.

Обід на цьому закінчився: роботи, задкуючи, стали виносити в кухню готові та напівготові страви.

— Платоне, а чи не здається тобі, що всі ми збожеволіли? — тихо запитала Ірина Олександрівна у капітана Вегова. — Я не можу пояснити, в чому річ, але я переживаю незвичні відчуття. Серце в мене ліворуч і

водночас не на місці. Сидимо ми зручно, але начебто догори ногами. Що з твоїм кораблем?

— Заспокойся, Ірино Олександрівно, з нами все гаразд. А світ довкола нас, можна сказати, збожеволів, — признався капітан давній приятельці. — Перебіг часу несподівано змінився, і події йдуть у зворотному напрямку.

— Я нічого не розумію в твоїх зірках, — суворо промовила біолог. — Чи не можна простіше? Хіба час біжить?

— Час, звичайно, не рухається, це звичне поєднання слів, — погодився Вегов. — Я ж казав, що космос змінив хід подій у зворотному напрямку. Мені важко пояснити, доводиться напружувати пам'ять, щоб не забути, про що я кажу... Уяви, що кіномеханік переплутав і запустив стрічку з кінця, а та стрічка про нас. Таким "механіком" виявилася чорна діра. Ось поглянь...

Капітан підвів гостю до більярдного столу й махнув києм над порожнім столом. П'ятнадцять куль вискочили з луз, покотилися по зеленому сукну й утворили в центрі стола рівний трикутник, відштовхнувши кий у руки капітана, який різко випростався. При цьому не чути було ніяких ударів, бо звуки повернулися до куль та кия.

— Я не збиралася грати в більярд! — пирхнула Ірина Олександрівна.

— Це лиш класичний приклад подій у зворотному напрямку часу, — пояснив Вегов. — Але мені повинні дати наукові підтвердження.

І він пояснив, що зараз корабельний телескоп шукає у незнайомому космосі галактики, відомі людям багато століть. На знімках, зроблених у земних умовах, чітко видно червоний слід рухомих зірок: ці галактики з величезною швидкістю віддаляються од Землі. А коли на знімках "Вікторії" буде не червоний, а блакитний слід, значить, галактики

немовби наближаються до корабля, точніше, галактики рухаються в тому самому напрямку, а "Вікторія" — у зворотному.

— А я приготував усім сюрприз! — голосно сказав Мишук. — Хочу признатися, друзі, що я також лечу на Батьківський День. У кораблі з Кінцевого космосу летить мій син. Я постарався зробити так, щоб не тільки ця зустріч, але й наше повернення додому були щасливі. Уявіть собі, я добув зниклу Кулю Шляху!..

І король, сяючи, дістав з кишені неушкоджену Кулю, поклав її на стіл.

Усі аж завмерли, а Карен підхопився, уп'явся очима в Кулю.

Сіра кицька, яка досі дрімала в кріслі, занепокоєно підвела голову.

Король сплеснув у долоні, й Ісіль вніс до залу клітку з пацюком, поставив перед королем. Пацюк метався за товстим пруттям, позираючи на людей червоними очима.

Король вклонився. Пролунали оплески.

— Ви запитаєте, як я його спіймав? — торжествував Мишук. — Дуже просто: на шматочок сала на шворці. Найдавніший спосіб полювання на Тутику. Пацюк попався в пастку разом з Кулею.

Король відчинив дверцята клітки, ухопив пацюка за хвіст. Пацюк висів мордою вниз і вигинався. Король знав, що треба робити з упійманим пацюком, та зараз він чомусь відпустив пацюка й крізь вуса тоненько крикнув: "Няв!"

Пацюк гепнувся на стіл, схопив Кулю, стрибнув на підлогу й прослизнув у відчинені двері.

Проте сіра Мись зробила карколомний стрибок з крісла й випередила злодюжку.

Бігли вони хвостами вперед.

— Навіщо ви це зробили? — крикнув Карен королю. — Нащо відпустили? Ех ви, щуролов!

Король здивовано глянув на хлопчика, знизав плечима. Він демонстрував стародавній спосіб полювання на шматочок сала, підвішений на шворочці у клітці.

Потім Ісіль забрав порожню клітку.

З'явився стюард і спокійним голосом запросив усіх обідати.

Пролунав дзвін.

Роботи накривали на стіл.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ,

в якому все стає на свої місця

— Це вже занадто — обідати вдруге! — розвела руками біолог.

— А я чогось зголоднів! — весело сказав капітан. — Стривай, Ірино Олександрівно. Час плине... І плине у звичному напрямку!

Вегов показав на екран. Там було два знімки однієї й тієї самої галактики. Знімок з блакитним слідом руху зірок, пояснив капітан, зроблено півгодини тому, а із звичним червоним — хвилину тому.

Червоний слід означав, що простір і час, в якому летіла зараз "Вікторія", світ усередині самого корабля знову стали по-земному звичними.

— Стріла часу, — тихо сказав Вегов штурманові, — знову націлена в наше майбутнє. Незабаром почнеться обліт діри...

Капітан запросив усіх до столу. Обідали пасажири з апетитом, весело й шумно, згадуючи події минулої дивовижної години. Тільки Карен похмуро зиркав на Мишука.

Капітан підвівся з-за столу і, проходячи повз більярд, не втримався, вправно розбив києм трикутник куль. Дарма, що капітан рідко грав у більярд, — усі п'ятнадцять куль розбіглися в різні боки й опинилися в лузах.

— Я вчитимуся у вас грати в більярд, — згодилася біолог.

— Ну що ви, таке щастя трапляється раз на сто років, — усміхнувся капітан. — Не сумуй, — мовив він до Карена. — Я маю підозру, що наш шановний король і справді знайшов Кулю Шляху.

— Чесне королівське, — закричав Мишук, — я впіймав його перед самісіньким обідом!

Король поліз до кишені й дістав Кулю Шляху.

— Ось вона! — промовила серед тиші Алька.

Король вручив Кулю капітанові. Усі підхопилися, стали аплодувати. Король вклонився. В цей час розчинилися двері, Ісіль вніс клітку з упійманим пацюком.

— А що я казав! — радів Мишук.

Але ніхто не зацікавився полоненим. Тільки кішка підійшла до клітки, пирхнула й одвернулася.

— Пробачте, я не зрозумів, що ви ненавмисне, що все було навпаки, — сказав Карен Мишукові. — Ви здорово виручили мене... Ви справжній король!

— Щасливий мисливець, — усміхнувся Мишук.

— Значить, можна готуватися до Батьківського Дня? — випалила Алька.

Вегов глянув на свій хронометр і сказав:

— Прошу всіх до екранів. Ви побачите своїх близьких. Правда, поки що по телебаченню. Але "Альфа" недалеко, вона рухається за нами!

— Ура! — вигукнули діти. — А скоро? Скоро все це?

— Скоро, — сказав капітан, і обличчя його посуворішало. — Ви, як і ваші батьки, побачите передачу з Землі. Прошу вас: запам'ятовуйте все! Людей, які промайнуть на екрані, вам не доведеться зустріти ніколи.

— Чому?

— Минуть фатальні півгодини, — пробурмотів, король, — і ми будемо стиснуті в точку? Так, капітане?

Вегов повернувся до нього.

— Я не оголошував про посадку в чорну діру!.. Та поки ми облітатимемо її за півгодини чи й годину, на Землі станутся важливі події. — Капітан подивився на принишклих супутників. — Можливо, там

спливуть сотні років, тисячоліття... Я ще гаразд не знаю. Оголошу згодом...

Схвильовані й смутні, ще не розуміючи, яке майбутнє чекає на них, поверталися пасажири до кают.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ,

в якому минають тисячоліття

Земля знала все.

Земля тримала прямий зв'язок з "Вікторією" і "Альфою". Вперше космічні кораблі наблизилися до порога чорної діри.

Вчені Землі розрахували траєкторію польоту двох кораблів, і відповідь була та сама: "Вікторії" та "Альфі" пощастить вирватись з полону тяжіння, якщо вони увімкнуть на всю потужність свої двигуни.

Момент цей було визначено.

Та що ближче підлітали "Вікторія" й "Альфа" до діри, то більше відрізнялися спостереження земних диспетчерів і команд кораблів. Зворотний перебіг часу був зразу ж розгаданий ученими Землі, і хоч якими безглуздими здавалися вчинки й мова пасажирів, вони були цілком природні за тих незвичайних умов.

Далі все було складніше...

Сигнали з "Вікторії" і "Альфи" поступали на планету близько трьох тисяч років. Їх приймали десятки поколінь диспетчерів. Сигнали з космосу приходили з великим запізненням, а найостанніші не досягли Землі. Це означало, що кораблі майже впритул наблизилися до мертвої

зірки і їх сигнали, як і світло далеких зірок, метеори, газові хмари, провалилися в діру. Згодом, коли кораблі вийшли у відкритий космос, зв'язок поновився,

Три тисячоліття диспетчери бачили на екранах ті самі обличчя пасажирів і команд. Цих людей можна було б назвати безсмертними з погляду землян, однак безсмертя, як відомо, немає. Люди на кораблях аніскільки не змінювалися тому, що їхній час нескінченно уповільнився й розтягнувся, майже зупинився, і вони прожили там лише кілька коротких годин.

Але за ці години пасажири "Вікторії" й "Альфи" дізналися про Всесвіт більше, ніж багато поколінь землян.

Планета з нетерпінням чекала повернення з космосу старовинних кораблів.

Перші хвилини сеансу зв'язку були дуже радісні : діти побачили батьків, а батьки — своїх дітей.

Батьківський День почався!

На весь екран — такі знайомі, близькі обличчя, очі, усмішки. Град запитань і відповідей улад і невлад.

Кілька хвилин потрібно було для того, щоб пересвідчитися: в Близькому й Кінцевому космосі цілий рік минув нормально, всі живі й здорові, діти трохи виросли, порозумнішали, подорослішали, в кожного з них свої успіхи.

— А коли ми врешті будемо разом? — суворо запитала Алька свою матір.

— Не знаю, — відповіла астроном Фролова. — Сподіваюся, це станеться через кілька годин. Ти мене розумієш?

— Розумію...

— Зараз не це найістотніше, Алько, — всміхнулася мати, помітивши, як Алька прикусила губу. — Ми відключаємося від вас, але йдемо за вами. Спостерігай Землю і все запам'ятовуй. Ти проживеш найважливіші хвилини у своєму житті.

— Ти хочеш сказати, що я ніколи більше не побачу наш клас? — майже скрикнула Алька. — І Наталю, і Вірочку, і Кірку Селезньову?

— Ти їх побачиш, — відповіла Фролова, і тверді складки позначилися в кутиках її губів. — Вони проживуть щасливе життя, як і всі, кого ми знаємо. Головне — не забути їх. Космос дає свої уроки. Постарайся зрозуміти їх, хоча в тебе й канікули.

— Постараюся... — схлипнула Алька.

— Ти побачиш минуле і майбутнє майже одночасно. Не бійся, моя дівчинко. Вище носа, усміхнися до Землі!

І "Альфа" відключилася од "Вікторії".

Тепер вони сиділи втрьох у кріслі — Алька, Олег, Карен.

Зовсім поряд, пліч-о-пліч. І не відриваючись дивилися на екран.

Пап завмер за спинами у дітей.

— Говорить Земля! Говорить Земля! — пролунав гучний дикторський голос. — Дивіться і слухайте нас, "Вікторія" й "Альфа"!

Знайомий з дитинства глобус Землі повільно обертається перед очима, показуючи материки й океани, що проступають крізь хмари. Глобус оточений бездонним космосом з непорушними зірками, і в куточку екрана спалахує дата цієї незвичайної передачі з Землі — середина третього тисячоліття. Менше секунди світиться дата на екрані, а далі числа швидко більшають й око не встигає фіксувати їх нестримний біг. Голосу більше не чути, радист "Вікторії" вимкнув його, бо всі звуки злилися в незвичне гудіння.

Кадри, що з'являлися на екрані, можна було назвати моментальними фотографіями. Вони миготіли дуже швидко, потребували найвищої зосередженості.

Спершу діти побачили класну кімнату з дорослими людьми за партами, які махали в об'єктив руками.

Звичайно, ні Наталі, ні Вірочки, ні Кірки Селезньової у цій групі дорослих, котрі зібралися за традицією в своєму класі, Алька не знайшла, але майже одночасно з хлопцями упізнала сивого веселого літнього чоловіка й мимохіть засмутилася: невже це Микола Семенович Лукін, директор їхньої лісової школи?

Аж тільки зараз, побачивши Миколу Семеновича на кафедрі, в мантії почесного академіка найстарішої в Європі академії, збагнули діти, що дитинство, школа, однокласники безповоротно відійшли в минуле.

Але вони ще не усвідомили, що кадри на екрані справжні, кадри з життя, а не з фільму, не відчули глибоко й гостро, наскільки цінна кожна хвилина в швидкоплинному житті людини.

Хвилина — і збігали прожиті людьми роки, десятиліття, століття.

Діти й штурман дивилися на ці кадри з увагою та хвилюванням.

Вони бачили міста майбутнього, спрямовані аж під самісінькі хмари або опущені на океанське дно, і жителів тих міст у незвичному одязі, який часто змінювався, залежно від того, де були ті люди: в робочих приміщеннях чи в квартирах, у транспорті чи на відпочинку. Все було цікаве, мовби ти сам ходив по багатоярусних мостах або літав, неначе птах, з верхівки одного зеленого дерева на інше...

Піднялася на екрані стародавня башта, і Пап пояснив, що то відбудована Вавілонська вежа. За містом небо спалахнуло у веселому танку вогнів, що утворювали різні картини, і Пап висловив припущення про новітній живопис.

А чимало інших багатоярусних будов Пап не зміг визначити.

Тисячі й тисячі різних облич землян бачили діти, — всі вони були прекрасні. Минали на Землі століття, змінювалися епохи, розвивалася цивілізація, та люди пам'ятали про загублені в космосі кораблі. Вони підбадьорювали товаришів, які потрапили в біду, вітали їх енергійними жестами, усміхалися до них.

— Спасибі вам! — сказав неголосно Карен, і його "спасибі" почула з телеекранів уся планета.

Два прості слова, сказані десятирічним хлопчиком, відірваним надовго від рідної планети, увійшли в усі підручники космонавтики.

То й був останній сигнал з "Вікторії", що його прийняла Земля перед поверненням кораблів.

РОЗЛІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ,

в якому майбутнє продовжує минуле

І все-таки кожен з пасажирів у нескінченних кадрах вибирав те, що було дороге саме йому. І кожен переживав побачене по-своєму.

Півгодини тяглися дуже повільно. Здавалося, що повітря в каюті стало в'язке й текуче, мов рідина, відгородивши глядачів одне від одного. Згустилася темрява, і розсунулися стіни...

...Олег сидів на дерев'яному табуреті в кам'яному підвалі, під важким низьким склепінням, а перед ним був старий майстер з бородою, в пишному вбранні й оксамитовій шапочці. На фоні розчиненого вікна, з якого струменіло сонячне світло, старий мав дуже мальовничий вигляд.

"Я давно чекаю на тебе, людино майбутнього, — повільно й спокійно говорив старий Олегові, — і уявляв тебе саме юнаком.

Кому, як не юності, передають люди набуту мудрість? Підійди до мене".

Олег ступив кілька кроків і опинився перед мольбертом. Майстер стояв поряд.

"Я відкрив силу людського серця, апаратів повітроплавання і броньованих колісниць, укріплених фортів і фортець, підводних кораблів і здатних приземлятися систем, — багато з того, що через віки може знадобитися людям.

Але сам себе я вважаю насамперед художником. Дивися".

І він відкрив полотно.

Таємниче обличчя жінки зорило на Олега. Хлопчик завмер перед славнозвісним портретом. Усмішка Джоконди вабила його до себе.

"Я дуже хочу стати художником, — насилу ворушачи губами, мовив Олег. — Але ніколи не буду таким великим, як ви".

"Люди досліджували склад моїх фарб, — почув він глухий голос художника, — не розуміючи, як можна звичайними мазками передати саме життя. А секрет простий: запам'ятай назавжди кохану людину й постарайся розповісти про неї іншим..."

Темрява погустішала, й Олег, напружуючи зір, ледве розрізняв застиглу навіки усмішку портрета...

Карен опинився у наметі. Засмаглий до чорноти чоловік у трусах стояв перед ним і весело питав:

"А де Причепа?"

Карен знизав плечима, не розуміючи, що з ним сталося. За стіною намету щось грізно зітхало, шум був рівномірний, і хлопчик зрозумів, що то море.

"Як же це! — змахнув руками веселий чоловік. — Саме тебе, хлопчику майбутнього, і має побачити моя Причепа... Бо інакше вона не повірить, що космос освоєний людьми, як власний дім!.."

Чоловік усміхнувся, і його обличчя враз стало пустотливе, напрочуд знайоме. Карен аж позадкував: невже перший космонавт?!

"Розумієш, — азартно говорив чоловік, жестом посадовивши Карена просто на долівку і вмощуючись по-турецькому коло нього. — Причепа того й зветься Причепою, що від неї немає жодної хвилини спокою. У морі вона заважає мені плавати, під час мертвої години закидає запитаннями, а про космос не вірить: хоче сама побачити. Дуже капосна Причепа!"

"Я ладен розповісти про Близький і Далекий космос, — сказав трохи здивований Карен. — А хто вона така — Причепа?"

"Та моя менша донька! І знаєш, я з нею цілком згоден: насамперед усе треба побачити й відчути самому. Тоді тобі повірять. Ну, ходімо шукати Причепу?"

Вони вийшли з намету на берег... Аж тут хвиля, що враз набігла, підхопила Карена й повернула в звичний космос...

Алька сиділа навпочіпки посеред розжареної пустелі й креслила на піску довгу формулу. Сонце било в пісок, блиск обпікав очі, але Алька боялася підвести голову. Вона слухала знайомий батьків голос.

"Плюс тут більш логічний, аніж мінус. І увінчати все треба нескінченністю. Розумієш мене, Алько? Що означають твої сьогоднішні труди? Ти пройшла зі мною багато кілометрів пустелею, ми обоє страшенно втомилися, хочемо їсти й пити, майже димує на сонці наша видублена шкіра, але ми не здаємося. Попереду — орієнтир, мерехтливий вогник. Може, то наш дім, або зірка, або просто обман зору, — ми йдемо далі, бо там, попереду, нас із тобою ждуть. А ти розумієш, Алечко, що це означає, коли ждуть? Ніщо не страшне навколо! Можна здійснити неможливе. Оце і є щастя жити!"

Алька різко підвела голову. І не побачила нічого, крім нескінченного блиску. Тоді легким помахом руки вона стерла з піску щойно відкриту формулу щастя.

Пап біг пологим берегом океану. Був приплив, і шипуча піна наздоганяла, майже торкалася його ніг.

Пап біг дуже швидко, випереджаючи хвилю.

А назустріч йому бігла світлокоса струнка дівчина.

Пап аж задихався від бігу. Він достоту не знав, хто вона. Дівчина була ще дуже далеко. І він напружував усі сили, щоб устигнути до неї раніше од пружної хвилі...

Штурман розплющив очі, оглянувся.

Двоє хлопчиків і дівчинка на місці, у своїх кріслах. Куняють, труть кулаками очі. На стінах — полотна відомих художників, портрети покорителів космосу й далеких планет. Діти, напевне, потомилися, забулися в короткому сні.

І він, штурман, не витримав напруження, склепив на хвильку повіки. Але хто ж привидівся йому? Хто та дівчина, що так нагадувала йому рано померлу матір?

Крізь ілюмінатор штурман зовсім близько бачив світле коло, що увінчувало космічну діру.

Пап уперто струснув рудою головою: минулого нізащо не повернеш, навіть при зворотному плинові часу. Це зрозуміло й дитині!

І нараз тишу прорізав палкий шепіт.

Пап озирнувся: хто це?

І побачив Альку.

Алло, алло, плането Земля,

Космічний усім привіт!

Нас роз'єднала простору петля —

Шлях наш — тисяча літ!

Алло, алло, плането Земля!

Змінилось обличчя твоє...

Та вертаємось ми! І сталь корабля

Розлуці бій дає!..

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ,

в якому минуле зникає безповоротно

Король сидів перед дзеркалом і стриг вуса тупими ножицями. Ножиці ляскали, король морщився. Він не дивився на телеекран: тепер на Землі, як здогадався король, не лишилося жодного королівства. Навіть на найзабутішому острові.

Ще півгодини тому Мишук був щасливий, коли розповідав синові про свої пригоди. Він пишався собою : у такому поважному віці вирушити аж на самісінький край космосу... Так, він побачив сина! Астрофізик Мишук-молодший, який пробув серед зірок двадцять земних років, розповів про свої спостере-

Є туманності й галактики, що існують мільярди років, а є зірки-немовлята, яким лише десь мільйон років. Але ніде немає галактик, старших за двадцять мільярдів років. А що було із Всесвітом раніше? Як виникли перші зірки? Вибух чи стиснення матерії створює нові світи — ось що хвилювало астрофізика!

— І ти з'ясував? — нетерпляче запитав король у сина.

Вчений розвів руками.

— На це запитання не можна відповісти тільки "так" або "ні". Я хочу відкрити дуже складний закон.

— А кому він буде потрібний, якщо ми повернемося додому через три тисячі років? — прискіпувався Мишук до сина.

Той посміхнувся:

— Що ж, люди матимуть іще один застарілий закон.

— Тобі добре, ти знову втечеш у космос, — бурчав король. — А що робитиму я?

— Ти? Ти розповідатимеш дітям казки.

— Казки... — Король смикнув себе за вуса. — То, значить, це правда, що ми повернемося на зовсім нову Землю?

— Правда!

— Як ти гадаєш, —занепокоєно спитав Мишук, — може, мені трохи підстригтися? А то занадто вже я старомодний.

— Я сам про це подумав, — усміхнувся син. — Я —за!

— Ми разом висадимося на Землю? — уточнив король.

— Разом.

Король узяв ножиці... Коли на верхній губі залишилося три волосинки, Мишук поклав ножиці й подивився в дзеркало. Він не впізнав себе. У дзеркалі видно було голе обличчя.

— Ну, от, я більше не король, — промовив він і змахнув пальцем сльозу.

Він міг іще дозволити собі такий королівський жарт — пожаліти себе, пустити сльозу.

— Ісілю! — гукнув король на весь голос, і той одразу ж з'явився. — Ти впізнаєш мене?

Ісіль похитав головою.

— Це я — твій дядько Мишук, — король засмучено зітхнув. — Я дозволяю тобі говорити!

— Голос начебто ваш, — сказав невпевнено Ісіль. — Та й чоботи...

— Годі! — король зняв із себе чоботи. — З минулим покінчено! Це був передостанній наш жарт... Неси чемодан, Ісілю!

Ісіль приніс чемодан.

— А тепер, — урочисто сказав Мишук, — я дам для всіх останній королівський бал. — І він підняв кришку.

Чемодан був доверху набитий живими квітами з Тутика.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ,

в якому зустрічаються кораблі

Запрошення, яке розніс по каютах "Вікторії" усміхнений Ісіль, потішило всіх пасажирів.

Земля зникла з екранів, крізь ілюмінатори було видно тільки ореол навколо діри, і в ці відповідальні хвилини землянам захотілося бути разом. Навіть капітан Вегов, дуже зайнятий у штурманській рубці, обіцяв на хвилину зазирнути до кают-компанії. Попросив організатора залишити вільною половину стола. "Про всяк випадок", — сказав Вегов.

У кают-компанії пасажирів здивували білі, бузкові, рожеві шапки квітів. Здавалося, весь квітучий Тутик був представлений в залі, а за вікнами була не чорнильна темрява з пащекою всепоглинаючої діри, а синій океанський простір. І ніхто, звичайно, не впізнав короля без вусів, без мундира і чобіт.

Хитрувато підморгуючи, Мишук відрекомендовувався супутникам:

— Колишній король... Повертаюся на острів Тутик. Якщо він, ясна річ, існує.

Мишук запросив на вальс Ірину Олександрівну. І цей вальс, квіти, принесений стюардом чай у склянках створювали дещо старомодний, але приємний земний світ, такий не схожий на світ мертвої зірки, що поглинала простір — час.

Чим був їхній корабель перед безоднею космосу? Комашкою поряд з гарматним ядром. Комашка могла бути легко розчавлена, знищена, перетворена майже в ніщо — в уламки атомних ядер. Але вона була жива і відчайдушно боролася з силами природи за своє життя.

— Друзі! — Король постукав ложечкою об склянку. — Я маю зробити важливе зізнання: я не король!..

— Ви зреклися? — спитала Ірина Олександрівна.

— Не зовсім так, — весело сказав Мишук. — Усі мої предки володіли Тутиком, і я вважав себе за останнього на Землі короля. Ще вчора в мене був старезний палац і міністри. Але все то дитяча забавка, справжній обман зору, включаючи, звісно, і мої колишні вуса. Тільки тут, у космосі, я зрозумів, що звання короля саме по собі не дає права на повагу. Правильно, Ісілю?

— Авжеж, — промовив Ісіль.

— Ісіль, мій племінник, — відрекомендував Мишук. — Ісіль дуже добре виконував роль слуги, бо інакше не здійснив би такої надзвичайної подорожі!.. Я мушу попросити у нього пробачення за ті мимовільні щиглі, які він діставав. Бо інакше ніхто не повірив би, що я король.

Ісіль, зніяковівши, з'їв повну вазочку варення.

— Коли навіть ми повернемося у середньовіччя, — закінчив своє зречення Мишук, — прошу потвердити, що я не король. — І він дмухнув на неіснуючі вуса.

— Потвердимо! — пролунав незнайомий голос, і король одразу впізнав: це говорив його син.

Усі дивилися на колишнього короля. І ніхто не помітив, що людей у кают-компанії вдвоє побільшало : на тій половині стола, що її на прохання капітана ніхто не займав, сиділи пасажири "Альфи".

Алька щось пронизливо вигукнула, підхопилася, кинулася до мами.

Хлопці метнулися за нею.

Еони бігли навколо стола назустріч батькам і не розуміли, чому біжать так довго: що ближче вони підбігали, то далі відсовувалися знайомий фігури. Здавалося, ця половина стола ніколи не закінчиться,

без кінця і краю розтягуючись у просторі, а пружне повітря штовхає в груди, заважає швидко бігти.

— Зупиніться! — застеріг дітей лагідний голос. — Верніться, будь ласка, на свої місця.

Діти, важко дихаючи, поплентались до крісел. Ніщо не заважало їм іти назад.

— Зараз ви до нас не потрапите, хоч як би старалися, — пояснила, усміхаючись, Альчина мати. — Наші кораблі з'єдналися в просторі, але ми знаходимось в себе, а ви — за тисячу кілометрів за земними поняттями. Чи варто, Алько, бігти тисячу кілометрів на одному місці?..

— Варто! І навіть більше! — Алька струснула кісками.

На "Альфі" всі засміялися.

— Зачекайте трішки, — сказав Каренів батько, дивлячись на дітей з-під волохатих брів. — Ми пронеслися в порожнечі мільйони кілометрів. І що значить порівняно з цим якась там тисяча, до того ж скручена космосом у кілька метрів?! Скоро ми подолаємо і цю тисячу!

— А ти відкрив нові закони природи, як хотів? — запитав Карен у батька.

— Незнайома природа прямо перед вами. — Батько показав на чорну діру.

— А ти? — запитав Мишук у сина.

Астрофізик замислено кивнув в ілюмінатор.

У цю мить стіни корабля зникли, розчинилися в темряві, відкривши незвичайну картину космосу. Звідусіль світили далекі бліді зірки, їх проміння сходилося в одній точці й поступово згасало. Тут зяяла велика вирва з тонким блискучим обручем горловини. То сонячний вітер кружляв довкола чорної діри, нагріваючись до величезної температури, і затим падав у вирву.

Круглий, рівно освітлений стіл з притихлими людьми, немов стародавнє судно, плив океаном космічної ночі...

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ,

в якому зустрічаються світи з різними Стрілами часу

Зненацька довкола засяяв фейєрверк вогнів, затанцювали язики білого полум'я.

— Спокійно! — попередив супутників астрофізик з "Альфи". — Це найрідкісніше явище у Всесвіті. Нам пощастило побачити тахіонів.

"Ти помиляєшся, землянине, — пролунав у динаміках дивний голос, що ледь нагадував людський. — Тахіони, як ви нас називаєте, населяють космос так само, як ви свою планету. Але ми рідко зустрічаємося..."

Вогні поволі вирівнювалися в стовпи світла. Вони помітно коливалися, осяваючи темряву сильними спалахами, і, здавалося, ледве втримуються на одному місці.

— "Тахіс" старогрецькою "швидкий" — пригадав уголос Карен і аж підскочив од несподіваного здогаду. — Це люди-світло?

"Ми не люди. Ми не просто надсвітло. Ми все разом : корабель, планета, розум, життя, — пояснили тахіони через динаміки. — Часточки,

з яких ми складаємося, поки що не відкриті людьми. Ви тільки припускаєте наше існування у природі".

— Спасибі, — подякував Олегові батько, фізик, схвильований побаченим. — Яка швидкість вашого руху?

"Ми рухаємося швидше за світло. Для вас це — гранична швидкість. А для нас — тільки початок на шляху до нескінченності. Такий рух звичний для тахіонів, це наше життя..."

Люди дізналися, що тахіони — вічні мандрівники космосу — завжди рухаються в протилежному напрямку, ніж увесь відомий людству Всесвіт. Ось чому їх ніхто ніколи не зустрічав. І хоч подеколи надшвидкі мандрівники проносилися зовсім поряд з кораблями землян, два різних світи були невидимі один одному.

Зараз тахіони кружляли довкола діри, освітлюючи шлях двом кораблям. Поки "Вікторія" й "Альфа" облітали діру із швидкістю, близькою до швидкості світла, час у кораблях повернувся назад, збігся з плином часу тахіонів, і зв'язок світів став можливий. Люди, які розмовляли з тахіонами, говорили, певна річ, незвично — порядок слів у їхній мові був зворотний, і зразу ж забували почуте й сказане. Однак вони не помічали цього — так само, як і під час незвичайного обіду. Кожна подія в цю мить ставала немовби частиною їхнього майбутнього. Згодом, коли хід часу повернеться в звичне русло, вони згадають про зустріч усе, аж до найменших подробиць...

В одній із старовинних казок двадцятого століття королева країни Оз перетинає пустелю смерті. Вона рухається завжди в одному напрямку — вузенькою килимовою доріжкою, що іменується "Тепер", — інакше на неї чекає загибель. Королева бачить перед собою тільки "Тепер" і не може повернутися у своє "Вчора". Магічний килим розгортається попереду під ногами королеви й одразу згортається за нею...

Чому ж килим часу для тих, хто живе на Землі, ніколи не розгортається назад? Чому минуле для людей безповоротне?

Швидка світлова доріжка "людей світла", як назвав тахіонів Карен, розкручується в зворотному для Землі напрямку. Але і для істот надсвітла вона не може повернути назад. Спрямована тільки до їхнього майбутнього, а не до минулого.

Ці космічні світи рухаються "вперед" і "назад" одночасно. Кожний, звичайно, вважає, що саме він націлений уперед, і кожний по-своєму має рацію. Істини можна порівняти тільки у рідкісних випадках, за різних обставин, коли ці світи випадково збігаються в своєму русі.

— Як дізнатися, куди спрямована Стріла часу? — задумливо промовив капітан Вегов. — Де наконечник, де оперення цієї Стріли? Де, інакше кажучи, майбутнє, а де минуле?

"Природа не виділяє ходу одного часу порівняно з іншими, — надійшла відповідь з динаміка. — Те, що у вас "ліворуч", у нас — "праворуч". І навпаки. Між минулим і майбутнім не більша різниця, ніж між лівим і правим".

— Отже, основні закони природи в нас однакові, — зробив висновок астрофізик з "Альфи" — Мишук-молодший. — Проте наші галактики розлітаються від землі, а чорна діра стягує матерію.

"Це і є головна відмінність між вашим майбутнім і нашим, — повідомили тахіони. — Те, що ви називаєте вмираючою зіркою, ми називаємо народженням нового".

— Куди ж дівається те, що зникає? — схвильовано промовив Мишук-молодший.

"Ніщо у природі не зникає. Одне переходить в інше. В різних частинах Всесвіт то стискається в точку, то вибухає".

— Зрозумів! — гукнув на весь голос учений. Відкриття, до якого він готувався все життя, здійснилося! Всесвіт дихає!

Стовпи світла дивовижно вигнулися й розтали в темряві.

Навколо столу знов були звичні стіни.

В ту саму мить роз'єдналися й кораблі. Пасажири "Альфи" зникли з кают-компанії "Вікторії". Але вони були зовсім недалеко — за тисячу кілометрів, бачили одне одного на екранах.

"Вікторія" й "Альфа" стрибком повернулися до звичного плину часу. Шляхи землян і тахіонів розійшлися.

Кожний з двох світів летів до свого майбутнього.

Стріли їхнього часу були націлені в протилежні боки.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ,

в якому люди перемагають

— Ось вона, дивіться!

Капітани кораблів показували пасажирам на чорну діру. Вона була майже поруч, відділена од людей лише шибою ілюмінатора.

Мертву зірку виразно видно крізь тонкий шар світного газу. Для людей мертва, а для тахіонів жива.

Ідеально кругле тіло оберталося швидко й непомітно для ока. Чорна, як чавун, поверхня зірки була рідка. Здавалося, тут працює якась пекельна кухня: жахливий тиск стискав усе, що захоплювала сила тяжіння, перемелював, перетворював в уламки атомних ядер, і зоряна речовина розтікалася тонкою плівкою, прагнучи стиснутись у точку з нескінченною щільністю. Безперервно лилася й лилася в діру зоряна рідина...

Незвична вага втисла людей у крісла, але вони не відчували своєї страшенної ваги, що зросла від швидкості кораблів. У земних умовах при такій вазі кожен з них став би велетнем понад півтори тисячі кілометрів заввишки.

Геть, геть від чорного карлика! Якщо корабель зачепить крилом бодай часточку мертвої зірки, вони не встигнуть і зітхнути, як перетворяться на зоряну рідину.

Важко одірвати погляд від діри, вона велична й прекрасна своїм німим закликом, таємничою силою. Вона обіцяє найдивовижнішу подорож у "ніщо".

Проте люди вирішили повернутися до молодої галактики Близького космосу, в якій є зірка на ім'я Сонце і планета на ім'я Земля.

Кораблі промчали над самісінькою поверхнею вмираючої зірки, що народжувала нові світи, швидко обернулися навколо неї, як комети навколо Сонця, й полетіли геть, подолавши страшне тяжіння.

Люди, що перемогли космос, почували себе велетнями.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ,

в якому завершується Батьківський День

Земля прийняла перші сигнали "Вікторії" та "Альфи" з Кінцевого космосу. Кулі Шляху — навігатори старовинних кораблів — було вкладено в машини; зоряні кораблі, які подолали тисячоліття, стрибками наближалися до Близького космосу.

Земля готувалася прийняти космоплавців. З архівів дістали старі документи. Фотографії мандрівників удень і вночі мигтіли в землян перед очима. Моделі кораблів незвичайної форми ширяли над містами.

Нарешті люди побачили на екранах тих, хто вирушив три тисячі років тому на Батьківський День у космос...

Як старомодно обладнані кораблі!..

Як смішно плавали в каютах речі, посуд і незакріплені предмети, коли кораблі робили стрибки до Землі!..

Все це нагадувало фантастичний фільм минулого.

Платон Вегов, відомий в історії космонавтики капітан, не думав у ту мить про тих, хто їх зустрічав. Він готував своїх пасажирів до посадки на планету Земля. І планета, привітно всміхаючись, слухала капітана.

— У кожної людини буває змарнований день, що збігає просто так, зникає непомітно з пам'яті і з життя, — говорив Вегов. — Нам усім космічно пощастило! Тільки один день — день шкільних канікул, а ми ніби прожили мільйон яскравих днів, побачили минуле і майбутнє людства і завтра, о сімнадцятій п'ятнадцять за корабельним і земним годинником, наближаємося до Землі.

Капітан показав на ілюмінатор, і супутники побачили картину, що здивувала їх: блакитна планета в оточенні трьох Сонць.

"Звідкіля вони взялися? Як жити під трьома Сонцями? Який тепер клімат? Чи є на Землі день і ніч?" — думали мандрівники.

— Що ми знали досі про час? — провадив далі капітан. — Не набагато більше за стародавніх філософів, які уявляли час швидкоплинною рікою. Скажу відверто: я, старий звіздар, відчув себе просто школярем, коли Всесвіт дав нам свій зоряний урок. Ви бачили загадкові явища природи, про які розповісте людям. Ви були мужніми й терпеливими учнями Всесвіту. І тут, на Землі, вчитиметеся того, чого не знаєте...

Насувалася Земля. Вона відкривала знайомі континенти й океани. Всі полегшено зітхнули...

Що чекає там, унизу, на оновленій планеті, куди їх виніс океан Всесвіту? Чи зможуть вони звично продовжувати своє життя в часі, що збільшився на тисячі років?

А капітан вів далі:

— Це радість, це людське щастя — вчитися все життя. — Він обернувся до пасажирів, усміхнувся до дівчинки з кісками: — Ось поспитайте Альку. Кілька годин тому вона вивела формулу щастя. І стерла її одним порухом руки... Алька вирішила мудро: наступної миті щастя буде зовсім, зовсім інше... Легкої посадки на Землі!

Алька зашарілася й радісно глянула на екран, у материні очі. Та посміхнулася, кивнула мовчки: залишилося кілька хвилин до щасливої миті, коли вони пригорнуть одна одну...

І земляни одразу ж уподобали дівчинку, яка гладила кішку, що дрімала в неї на колінах, і стиха наспівувала :

Добридень,

це — я!

Добридень,

Земле моя!

Добридень,

мамо моя!

Пасажир на ім'я Мишук був, як здалося землянам, переляканий. Напевне, він уперше бачив Землю такою великою.

Мишук зажмурився, він навіть не намагався знайти в синяві океанів свій острів.

Капітан підійшов до нього, поклав руку на плече.

— Кріпіться, королю, —звернувся він за давньою звичкою до Мишука. — Вас із нетерпінням чекають нащадки.

— Ви так гадаєте? — спитав Мишук, розплющивши одне око.

— Певен. Ви мусите розповісти їм про те, чого вони ніколи не бачили: про стародавні звичаї острова Тутика, про гризунів, які здатні були змінити курс корабля, але давно стали викопними... Адже у вашій клітці — живий експонат!..

— Я згоден! — аж заяснів Мишук. — Я буду хранителем музею, екскурсоводом, сторожем — ким завгодно!..

— От і гаразд.

Сирена сповістила про посадку. Кораблі увійшли в хмари, які обмили свіжим дощем потьмянілий метал.

Готуючись вступити у свій новий дім, кожен думав про те, що сказав капітан.

"Що ми знаємо про час? Що тут, на Землі, минув мільйон і один день... Що ми пам'ятаємо про щастя, знайдене Алькою?.. А завтра шукатимемо нове щастя..."

Відкрився люк.

З корабля першим вийшов сонячно-рудий чоловік.

Він побачив зелену траву.

По траві назустріч йому бігла золотокоса дівчина.

Пап упізнав її: він думав у космосі про своє майбутнє.

© ВЕЛТИСТОВ Є. С. Мільйон і один день канікул. Гум-гам: Повісті-казки. — К.: Веселка, 1981. — 216 с.

© ОЛЕКСАНДРЕНКО Д. М., переклад з російської, 1981.